

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју

ДИПЛОМСКИ РАД
ВИЗАНТИЈСКО-НОРМАНСКИ ОДНОСИ У
ЈЕДНАНАЕСТОМ И ПОЧЕТКОМ ДВАНАЕСТОГ
ВЕКА

Ментор:
доц. др Маја Николић

Студент:
Вук Самчевић ИС140051

Београд 2018.

Садржај

Садржај.....	1
Списак скраћеница.....	2
1. Предговор.....	5
2. Увод – Георграфски оквир и преглед политичких прилика.....	7
2. 1. 1. Византијска јужна Италија и Сицилија до доласка Нормана.....	7
2. 1. 2. Простор Антиохијског дуката у Византији пре Крсташких ратова.....	8
2. 2. 1. Долазак Нормана у Италију и Сицилију и развој њихове државности до 1118. године.....	9
2. 2. 2. Настанак Антиохијске кнежевине и њен развој до 1118. године.....	15
3. Политики односи.....	17
3. 1. Нормански плаженици у византијској служби.....	17
3. 2. Од антинорманске коалиције до папско-норманског савеза и освајања Барија.....	19
3. 3. Брачна политика Михаила VII и Гискаров <i>casus belli</i>	21
3. 4. Норманска кампања у Византији од 1081. до 1085. године.....	23
3. 5. Византијско-папски односи од Григорија VII до концила у Клермону и Први крсташки рат до Буемоновог учвршћивања у Антиохији.....	27
3. 6. Византијско-антиохијски сукоби до Буемоновог одласка.....	31
3. 7. Буемонов крсташки рат против Византије.....	32
3. 8. Византија и Нормани до Алексијеве смрти.....	35
4. Идеолошки погледи.....	38
5. Демографска и верска слика.....	41
5. 1. Јужна Италија и Сицилија.....	41
5. 2. Антиохија и северна Сирија.....	45
6. Економија и привреда.....	48
6. 1. 1. Јужна Италија и Сицилија.....	48
6. 1. 2. Антиохија и северна Сирија.....	49
6. 2. Преглед економског стања у Византији током XI века.....	50
7. Културни утицаји.....	52
8. Закључак.....	55

Списак скраћеница

Извори

- Alexiad* Anna Comnena, *The Alexiad*, trans. E. A. S. Dawes, Blackmask Online 2001.
- Malaterra* *The Deeds of Count Roger of Calabria and Sicily and of his Brother Duke Robert Guiscard by Geoffrey Malaterra*, trans. K. B. Wolf, Michigan 2005.
- The Deeds of the Franks* *The Deeds of the Franks and Other Jerusalem-Bound Pilgrims: The Earliest Chronicle of the First Crusade*, ed. and trans. N. Dass, Lanham 2011.

Литература

- Angold, *Belle époque or crisis?* M. Angold, *Belle époque or crisis? (1025-1118)*, “The Cambridge History of the Byzantine Empire”, 583-626
- Boase, *Ecclesiastical Art in the Crusader States* T. S. R. Boase, *Ecclesiastical Art in the Crusader States in Palestine and Syria*, “A History of the Crusades IV”, 69-139
- Blumenthal, *The papacy* U.-R. Blumenthal, *The papacy, 1024-1122*, “The New Cambridge Medieval History II”, 8-37
- “The Cambridge History of the Byzantine Empire” The Cambridge History of the Byzantine Empire: c. 500-1492, ed. J. Shepard, Cambridge 2008.
- Duncalf, *Clermont to Constantinople* F. Duncalf, *The First Crusade: Clermont to Constantinople*, “A History of the Crusades I”, 253-279
- Enzensberger, *Chanceries, Charters and Administration* H. Enzensberger, *Chanceries, Charters and Administration in Norman Italy*, “The Society of Norman Italy”, 117-150
- Erdeljan, *Mediteran i drugi svetovi* J. Erdeljan, *Mediteran i drugi svetovi: pitanja vizuelne culture XI-XIII vek*, Novi Sad 2015.
- Falkenhausen, *The Greek Presence in Norman Sicily* V. von Falkenhausen, *The Greek Presence in Norman Sicily: The Contributor of Archival Material*, “The Society of Norman Italy”, 253-288
- Fink, *The Foundation of the Latin States* H. S. Fink, *The Foundation of the Latin States, 1099-1118*, “A History of the Crusades I”, 368-409
- Frankopan, *The imperial governors of Dyrrakhion* P. Frankopan, *The imperial governors of Dyrrakhion in the reign of Alexios I Komnenos*, Byzantine and Modern Greek Studies 26 (Cambridge 2002), 65-103
- Giunta, *Bizantini e bizantinismo* F. Giunta, *Bizantini e bizantinismo nella Sicilia normanna*, Palermo 1974.
- Herde, *The Papacy and the Greek Church* P. Herde, *The Papacy and the Greek Church in Southern Italy between the eleventh and the thirteenth Century*, “The Society of the Norman Italy”, 213-252

The New Cambridge Medieval History I-II	The New Cambridge Medieval History: Volume IV c. 1024 – c. 1998. I-II, eds. D. Luscombe and J. Riley-Smith, Cambridge 2008.
Острогорски, <i>Историја Византије</i>	Г. Острогорски, <i>Историја Византије</i> , Београд 1998.
ODB	The Oxford Dictionary of Byzantium I-III, ed. A. Kazhdan, New York and Oxford 1991.
Prawer, <i>Social Classes</i>	J. Prawer, <i>Social Classes in the Crusader States: the "Minorities"</i> , "A History of the Crusades V", 59-116
Richard, <i>Agricultural Conditions</i>	J. Richard, <i>Agricultural Conditions in the Crusader States</i> , "A History of the Crusades V", 251-294
Richard, <i>Organization of the Crusader States</i>	J. Richard, <i>The Political and Ecclesiastical Organization of the Crusader States</i> , "A History of the Crusades V", 193-250
Riley-Smith, <i>The crusades</i>	J. Riley-Smith, <i>The crusades, 1095-1198</i> , "The New Cambridge Medieval History I", 534-563
Runciman, <i>Antioch to Ascalon</i>	S. Runciman, <i>The First Crusade: Antioch to Ascalon</i> , "A History of the Crusades I", 308-342
Runciman, <i>Constantinople to Antioch</i>	S. Runciman, <i>The First Crusade: Constantinople to Antioch</i> , "A History of the Crusades I", 280-307
Runciman, <i>The Eastern Schism</i>	S. Runciman, <i>The Eastern Schism: A Study of the Papacy and the Eastern Churches During the XIth and XIIth Centuries</i> , Oxford 1997.
Runciman, <i>A History of the Crusades II</i>	S. Runciman, <i>A History of the Crusades II: The Kingdom of Jerusalem</i> , Cambridge 1995.
The Society of Norman Italy	The Society of Norman Italy, eds. G. A. Loud and A. Metcalfe, Leiden 2002.
Theotokis, <i>Norman dukes against Byzantium</i>	G. Theotokis, <i>The campaigns of the Norman dukes of Southern Italy against Byzantium in the year between 1071 and 1108 AD</i> – (докторска теза у електронском издању, одбрањена 2010. на одељењу за историју Универзитета у Глазгову)
Whittow, <i>The Middle Byzantine Economy</i>	M. Whittow, <i>The Middle Byzantine Economy (600-1204)</i> , "The Cambridge History of the Byzantine Empire", 465-492

1. Предговор

Циљ овог рада је да прикаже византијско-норманске односе у XI и почетком XII века из што више углова. Стога је рад подељен на шест тематских целина где свака кроз хронолошки преглед представља један од односа. За разлику од првог поглавља где су дате основне географске одреднице и преглед политичких прилика, остала поглавља се баве политичким, идеолошким, демографско-верским, економским и културним односима. Иако се на неким местима можда преплићу, само оваквом поделом је било могуће свакој целини дати одговарајући простор у раду.

Под односима Нормана и Византије мисли се на интеракцију Нормана из јужне Италије и северне Сирије, односно Кнежевине Антиохије, са Византијским царством али и главним носиоцима византијског идентитета, то јест грчким становништвом (у језичком смислу) и православном црквом. Ова тема је ретко обрађивана, најчешће у виду норманских војних кампања против Византије или томе слично, те овај рад треба да укључи што више директних, али и индиректних сусрета Нормана и Византије. Оквир рада узима за почетак норманско досељавање у Италију у првим деценијама XI века, и обухвата период све до 1118. године тј. смрти цара Алексија Комнина. Поред смене на византијском престолу те године са политичке сцене Медитерана су нестали и други битни актери попут грофице Аделазије, папе Пасхала II, јерусалимског краља Бодуена I и патријарха Арнуа, што Х. С. Финк тумачи као крај једне ере.¹ Осим тога, у наредном периоду византијско-норманских односа, сицилијанска грана породице Отвил је добила примат са краљем Рожером II у односу на апуљску чији су представници војвода Робер Гискар и кнез Бодуен.

Неки од најбитнијих аутора који су се бавили овом темом у одређеној мери би свакако били Фердинан Шаландон и Грејам А. Лауд. Шаландон као неко ко се први значајније позабавио целокупном историјом норманске владавине у Италији је свакако полазна тачка за сваког ко се бави овим питањем, а такође и њиховим односима са Византијом с обзиром да је аутор више радова посветио Византији у доба Комнина. Нажалост, аутор овог рада није успео да нађе превод Шаландоновог дела *Histoire de la domination normande en Italie et en Sicile* (Париз, 1907) са француског. С обзиром да је ово дело настало почетком XX века и да је са методолошке тачке гледишта прилично застарело, коришћени су новији аутори који су се наравно угледали и базирали на Шаландонов рад. Савремени стручњак за Нормане у јужној Италији и Сицилији, Грејам А. Лауд, је коришћен у више наврата током писања овог рада, што директно кроз његове радове, што индиректно кроз његове преводе или друге радове који су базирани на Лаудовим делима.

Што се тиче одабира извора, коришћена су три најважнија дела за ову тему. Од византијских је коришћена *Алексијада* Ане Комнине. Поред издања које се налази у списку скраћеница и одакле је цитирани материјал, аутор је ради провере у преводу и значењу користио и Рајншово критичко издање на грчком оригиналу² и Сутеров превод на енглески језик³. Од норманских извора за историју Италије и Сицилије коришћен је

---

¹ Fink, *The Foundation of the Latin States*, 407-408.

² *Anne Comnenae Alexias*, rec. Diether R. Reinsch et Athanasios Kambylis. – Berolini; Novi Eboraci: de Gruyter (Corpus fontium historiae Byzantiae; Vol. 40: Ser. Berolinensis), Berlin 2001.

³ Anna Comnena, *Alexiad*, trans. E. R. A. Sewter, London 2003.

Жофроа Малатера, један од три најбитнија нарративна извора за норманску историју XI века уз Амата из Монтекапина и Гуљелма Апуљског. За Нормане у крсташком рату коришћена су анонимна *Дела Франака* као најстарији сачувани извор о крсташком походу и с обзиром да је то дело имало значајну улогу током антивизантијске пропаганде која је уследила почетком XII века, о чему ће све бити речи у овом раду. Ово нису сви извори који се баве овом темом, ту су и *Епитома историја* Јована Зонаре, *Анали Луна Протоспатарија* или *Дела Танкреда* Раула из Кана, али због природе обима овог рада узети су у обзир само најрепрезентативнији представници ових односа као што је и објашњено. Осим три горе наведена извора, сви остали су коришћени посредно кроз адекватну научну литературу.

Још једна ствар на коју треба обратити пажњу је транскрипција имена. Коришћена литература је скоро једино на страним језицима (енглески и италијански) те су имена у раду морала бити транскрибована на исти начин. По правилу да се транскрибује увек у истом маниру, аутор се определио да користи страна имена у духу српског језика (Giovanni као Ћовани, Guillaume као Гијом, Γεώργιος као Георгије итд). У раду је било врло битно нагласити етничку припадност људи о којима је реч, а пошто су имена због језика литературе била најчешће на енглеском, ниједан John није остављен као Џон већ је адекватно пребачен у облик Ћовани, Жан или Јован зависно од тога о коме се ради (наравно византијска имена нису остављена у облику Јоанис већ Јован, што је уопште пракса у српској историографији). С друге стране, нека имена која су позната у нашој историографији као Роберт Гвискард, Боемунд (ређе Бохемунд), Хумберт или Хилдебранд су пребачена у облике Робер Гискар, Буемон, Амбер и Илдебрандо с обзиром на етничку припадност тих личности. Изузимањем етничког облика имена или његовом германизацијом/латинизацијом се губи из вида шири контекст профила наведених људи, а циљ овог рада је управо супротно, да се нагласи да су Гискар и Буемон били франкофони као и сви остали нормански владари, што у Нормандији, што у Италији, Сицилији или Антиохији.

2. Увод - Географски оквир и преглед политичких прилика

Да бисмо боље разумели односе између Византијског царства и норманских државаних творевина, важно је дати слику византијске провинцијске управе на будућим норманским територијама, као и најбитније моменте у историји ових простора током норманске владавине.

2. 1. 1. Византијска јужна Италија и Сицилија до доласка Нормана

Почетком XI века југ Италије је био подељен између византијских територија у Апулији, Луканији и Калабрији, лангобардских кнежевина у Кампанији (Капуа, Салерно и Беневент) и приморских војводства на Тиренском мору (Гаета, Напуљ и Амалфи, од којих су последња два била до одређеног степена зависна од Византија због помоћи око одбране од Лангобарда из залеђа), док је Сицилија још од IX века припадала Арабљанима⁴. Граница између Византије и лангобардских кнежевина је била релативно стабилна, а једина већа промена је настала када је катепан Војован освојио Капитанату (област која је по њему и добила име), која се налазила између река Фортоне и Офанто на месту данашње Фође. Што се тиренских војводства тиче, она су некада припадали византијском напуљском дукату али су се већ од IX века самостално развијала, бивајући само номинално у окриљу Византије али са традицијом институција још од доба византијског егзархата.⁵

Почетком и кроз X век постојале су две независне византијске провинције: тема Лангобардија⁶ и тема Сицилија⁷. За разлику од средње и северне Апулије, Саленто (југ Апулије) и већи део Калабрије никада нису престали да буду византијске територије. Док су Лангобарди држали остатак Апулије, главни ослонац власти у Италији је био Отрантски дукат откако је Сиракуза 878. освојена као престоница сицилијанске теме. Апулија је била значајнија област, поготову када ју је Нићифор II Фока уздигнуо на ранг катепаната, а њен катепан је имао контролу над целом Италијом пошто је са Фокиним ратовима повраћен велики део јужне Италије у византијске руке. Тако Ескоријалски тактикон из друге половине X века сведочи о истовременом постојању катепана Италије и стратега Калабрије. У византијској хијерархији катепан Италије је заузимао 29. место. Стратези и катепани су се по правилу мењали на три године и скоро увек су били из Цариграда (припадници значајних породица као што су Фоке, Кладони, Делфини, Ксифије, итд.), док су нижи службеници били локални Латини. Катепан Италије се налазио у Барију од 970. јер је одатле могао да контролише Јадран и да се бори против суседних Лангобарда, Арабљана или Немаца (касније и Нормана), али је он највише обављао улогу стратега Лангобардије јер је за калабријски део био задужен њен стратег у Ређу.⁸

---

⁴ Сицилија је освојена у периоду од 827. до 902. године.

⁵ Loud, *Southern Italy*, 94; Martin, *Settlement and the Agrarian Economy*, 23; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 147-148.

⁶ Тако су је називали у Византији и односила се на област Апулије, а независна тема је постала 902. одвајањем од теме Кефалиније.

⁷ Заправо се под Сицилијом подразумевала Калабрија, али се термин у почетку задржао јер је стратег Сицилије бежећи пред Арабљанима премештен у Калабрију.

⁸ Krsmanović, *The Byzantine Province in Change*, 164-167, 169; Lavermicocca, *Puglia bizantina*, 12, 17-18; Loud, *Byzantium and Southern Italy*, 567-568, 570; Martin, *Settlement and the Agrarian Economy*, 23; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 149.

Византијске провинције су биле угрожене како споља од стране калбидских емира са Сицилије који су нападали италијанску обалу и градове, тако и унутрашњим немирима, који су нарочито избијали у Апулији у виду отворених побуна, као што је био случај 1009. и 1017/18. године под баријским великашом Мелом. Иако су локалне хронике разлог за побуну тумачиле бруталношћу византијских власти, по Лауду се пре ради о другачијем схватању државе и ефикасности администрације која је била много присутнија него она у лангобардским кнежевинама (с обзиром да су побуне углавном дизали представници лангобардског живља).⁹ Године 1018. Василије II је за катепана послао Василија Војована да учврсти царску власт у Италији. Након завршених ратова са Самуилом, Војован је са собом довео војску и утврдио градове на северу Апулије као што су били Троја и Чивитате. Период Војованове управе од 1018. до 1028. је врхунац византијске моћи и утицаја у Италији. Цар је планирао да крене одатле да ослободи Сицилију од арабљанске власти, али га је у том науму омела смрт 1025. године, те ће у томе више успеха (али само на кратко) имати тек катепан Георгије Манијакис. Манијакиса је послао цар Михаило V 1038. године да освоји ослабљену Сицилију због унутрашњих сукоба међу калбидским емирима. Сами емири су се обратили Ромејима за помоћ јер су Сицилији велику претњу представљали Зириди из северне Африке. Манијакис је имао успеха на почетку, ослободивши источни део острва са Месином и Сиракузом. Но доласком на власт Константина IX Мономаха, нови цар га је разрешио дужности и Манијакис је погинуо у борби с његовим снагама 1043. године јер се сам прогласио за цара и кренуо на престоницу. Са Манијакисовим одласком Зириди се враћају на Сицилију, а сви ратови који су вођени су још више ослабили овај простор и учинили га лакшим пленом за будуће норманске освајаче.¹⁰ Ово је био последњи византијски покушај да поврати Италију (или пак Сицилију) у своје руке и после ових догађаја нормански фактор постаје све значајнији, док коначно нису потисли Византију из Италије 1071. освајањем Барија.

2. 1. 2. Простор Антиохијског дуката у Византији пре Крсташких ратова

Антички град из Северне Сирије настао још у време хеленизма, Антиохија (данашња Антакија), налазила се у долини Оронта десетак километара од мора, са својом најближом луком на ушћу поменуте реке, Св. Симеоном (називана и Суди), док су друге две сиријске луке Антиохије биле северно од Оронта, Александрета, и, много битнија, Лаодикија јужно од Оронта. Сам град је једном страном лежао на Оронту а другом се ослањао на Силпијску гору. Зидине је подигао још Јустинијан са 400 кула, а последњи пут су биле обновљене крајем XI века док су Ромеји још држали град.¹¹

Почетком XI века један од најзначајнијих провинцијских управника Царства био је дукс Антиохије. Дукаат је основан вероватно после фатимидске оспале града 970/1, две године након што је сам град ослобођен за време цара Нићифора Фоке. Антиохија је била битна као гранична стратешка тачка за источни део византијске државе и ту се налазио центар византијске војске, у непосредној близини арабљанског Алепа, који је насупрот Антиохије био арабљански центар Сирије. Ипак, свој значај добија за владавине Василија II, због чега Лав Ђакон Антиохију назива *трећим највећим градом*

⁹ Loud, *Byzantium and Southern Italy*, 570.

¹⁰ Ibid, 581; Angold, *Belle époque or crisis?*, 599; Krsmanović, *The Byzantine Province in Change*, 169; Lopez, *Norman conquest of Sicily*, 58, Loud, *Southern Italy*, 95, 100-101; Острогорски, *Историја Византије*, 283, 315.

¹¹ *The Deeds of the Franks*, 93; Runciman, *Antioch to Ascalon*, 308.

васељене.¹² Многе значајне византијске породице су биле везане за овај град још од његовог ослобођења као што су били Вурциси, Даласини, Врахамији, а чак је и царски род Пафлагонаца давао антиохијске дуксеве. Породица која је држала ову значајну функцију је уживала престиж, док су цареви од њих очекивали оданост јер су били битан фактор стабилности у том делу Царства, те су тако имали и релативну аутономију у свом дукату, све до устанка из 1034. године. Дуксова улога је била да брани град, управља целим дукатом и предводи сиријске војне кампање чак и ван своје области. Осим тога, дукс Антиохије је у исто време био и доместик схола истока. Антиохија и Исток су стога били поистовећивани, а то је могао бити случај само са изузетно важним и великим градом, који је био традиционално и административни и црквени центар.¹³

Главни извор који нам помаже да реконструирамо простор Антиохијског дуката је Деволски споразум који у целости пренести Ана Комнина¹⁴. Крсмановићева износи закључак да је дукат обухватао, поред самог града и његове околине, целу северну Сирију са Аманским горјем, област западно од средњег и доњег тока Оронта са сиријском обалом, као и Киликију. Киликија је била потчињена антиохијском дуксу још од времена Јована I Цимискија. Најбитнији стратег у Киликији, таршки, који је предводио сву војску Киликије, имао је улогу да помаже дуксу у његовим војним походима. За разлику од киликијске области, византијска териоторија у Сирији није била компактна и увек јасно учвршћена, пошто је зависила од локалних стратега и самог дукса.¹⁵

Поменута побуна због пореза из 1034. пред крај владавине Романа III Аргира, угушена је за време следећег цара Михаила IV када је на место дукса постављен његов брат Никита, а после Никитине смрти, исте године, дукс и доместик схоле је постао други брат Пафлагонац Константин до 1037. године. После угушења устанка представници истакнутих антиохијских породица су одведени као таоци у заробљеништво. Ипак, домаће антиохијске породице ће поново преузети власт над Антиохијом у позном XI веку. Дукс и доместик истока Филарет, припадник старе јерменске породице Врахамија, се побунио против Михаила VII Дуке и сам држао Антиохију, Едесу, Германикију (Марашу) и Мелитину. Тако је ова област после Манцикерта а пре турског освајања била само номинално у склопу Византије. Селџуци су коначно освојили град 1085. Године 1087. управник града је постао Туркоман Јаги-Сијан, а од 1095. Антиохија је била под врховном влашћу Ризвана Алепског, који није био у добрим односима са Јаги-Сијаном јер је овај био близак његовим непријатељима, господарима Мосула и Дамаска. Оваква је ситуација била са некадашњом престоницом византијског дуката када су крсташи стигли до града с јесени 1097. године.¹⁶

2. 2. 1. Долазак Нормана у Италију и Сицилију и развој њихове државности до 1118. године

Гуљелмо Апуљски каже да су Нормани први пут стигли у Апулију за време Друге апуљске побуне коју је предводио Лангобард Мело 1017. године. По легенди коју

---

¹² Krsmanović, *The Byzantine Province in Change*, 99.

¹³ Ibid, 97-101, 103-106.

¹⁴ *Alexiad*, 176-181.

¹⁵ Krsmanović, *The Byzantine Province in Change*, 108-111, 115.

¹⁶ Ibid, 102-103; *Alexiad*, 77; Fink, *The Foundation of the Latin States*, 372; Lilie, *Byzantium and the Crusader States*, 2; Runciman, *Antioch to Ascalon*, 309.

преноси Амато из Монтекапина, четрдесеторица норманских ходочасника, враћајући се из Јерусалима, стигли су у Салерно негде пре 1000. године где је владала паника због арабљанских напада и пристали су да помогну у одбрани града. Затим их је запазио кнез Салерна Гвајмаро III (999-1027) и, задивљен њиховом снагом, позвао њих као и њихове рођаке да се боре за њега као плаћеници. Поред овог легендарног наратива Лауд сматра да је Нормане привукао просперитет југа Италије и политичка нестабилност која је владала. Такође, неки извори спомињу могуће политичко прогонство из Нормандије, те стога и то може бити један од потенцијалних узрока за појаву норманских најамника. У сваком случају, иако су почетком столећа били занемарљив фактор, до тридесетих година XI века њихов број је порастао, а током следеће деценије северноевропски најамници су почели да се понашају као освајачи и господари освојених земаља.¹⁷

По Лауду постоје три фазе у норманском освајању Италије и Сицилије.¹⁸ Прва фаза траје до четрдесетих година када Нормани ратују за све зараћене стране у Италији као плаћеници. Од 1042. до 1059. постају самостални освајачи, учврћују се у Апулији, као и у Капуи, али је ипак прекретница 1059. када папа признаје двојицу норманских предводника, Ришара од Аверсе и Робера Гискара за госоподаре освојених територија, што је значило коначну потврду норманског присуства. Трећа фаза представља период највеће норманске експанзије и освајање Калабрије и Апулије до 1071. и Сицилије од 1061. до 1091. године.

Лангобардске кнежевине су почетком века ратовале међусобно, као и са тиренским војводствима, а Нормани су као плаћеници учествовали у овим сукобима сигурно још од битке код Канеа 1018. године. Значајни помак се десио 1029/30. када је војвода Напуља Серђо IV (1002-1036) поставио групу Нормана у Аверсу ради заштите од лангобардских кнежева – ово је било њихово прво копнено упориште у Италији. Затим је 1038. цар Конрад II, који је те године дошао у Италију, вођи аверских Нормана Ренулфу дао титулу грофа. Настанком грофовије у Аверси, по Амаатовим речима, број Нормана је порастао. Не треба губити из вида да су то биле групе витезова које су бројале до више стотина елитних коњаника. Потомци ових Нормана из Аверсе неће играти тако значајну улогу као синови Танкреда Отвила који су се учврстили у Апулији седам година након доласка из Нормандије.¹⁹

У апуљској побуни из 1041/2. учествовали су и Нормани из Аверсе на страни кнеза Салерна Гвајмара IV (1027-1052) и Нормани из Апулије, браћа Отвил Гијом Железнуруки и Дрогон, на страни Арђира, али су се временом ове две групе ујединиле и изабрале свог вођу како би се одвојили од апуљских побуњеника и борили се за своје интересе. Апуљски Нормани су се 1041. утврдили у Мелфију. Од трентука када су септембра 1042. за апуљског грофа Нормани изабрали Гијома I Железнуруког, династија Отвил је постала значајни чинилац у јужноиталијанској политици, а Нормани су постали прави освајачи. Ипак, то не значи да су се сви Нормани ујединили под једним вођом, већ да је Апулија добила примат као норманско жариште на уштрб пређашње Аверсе. Они су наставили да ратују за Гвајмара IV, а он је помогао Гијому I у неуспелом нападу на Бари 1043. и у овом периоду обе групе Нормана плански почињу да освајају италијанске територије. Салернитански кнез је као сениор апуљског грофа (сам Гвајмаро је од 1043.

¹⁷ Loud, *Byzantium and Southern Italy*, 581; Loud, *Southern Italy*, 97, 99-100.

¹⁸ Loud, *Southern Italy*, 99.

¹⁹ Ibid, 101-103; *Malaterra*, 52-55; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 155-156, 158.

носио титулу војводе Апулије и Калабрије) признао Гијомовог брата Дрогона за његовог наследника и дао му за жену сопствену кћер. Следеће године су Нормани извршили напад чак и на Калабрију. Године 1047. се нови немачки цар Хајнрих III спустио у Италију и признао грофове Аверсе и Апулије, а Гвајмаро је изгубио своју војводску титулу. У том тренутку апуљска грофовија је сезала до Лезине на јадранској обали, на северном делу полуострва Гаргано. Дрогон је 1048. опет почео да напада територије ван Апулије, Луканију и Калабрију, и тада је у последњој оставио војни гарнизон на челу са својим млађим полубратом Робером Гискарром како би водио даље операције у тој области. Нормани су држали велики део западног и северног апуљског залеђа укључујући и Бовино, Лавело, Венезу, Монтепелозо и Матеру, а у следеће две године су стигли до Лечеа и Скрибле. Византија није могла да пружи отпор норманским нападима јер је тих година Царство било угрожено нападима Печенег и Селџука. Ово ратно деловање Нормана у Италији је изазвало немире и 1051. и 1052. су убијени Дрогон (кога је наследио брат Онфроа Абелар) и Гвајмаро IV. Нормани су сада остали без главног савезника и против њих су се окренули заједно и папа и Византија, али су победом код Чивитатеа 1053. не само показали нову политичку реалност, већ су добили отворена врата за даља освајања, међу којима је најзначајније било освајање Отранта две године касније са осталим значајним упориштима јужне Апулије. Освјачких успеха су имали и Нормани из Аверсе. Гроф Ришар је 1058. освојио Капуу и постао њен кнез, а 1057. гроф апуљских Нормана је постао Робер Гискар и за три године је освојио Калабрију, када се 1060. предао Ређо.²⁰

На синоду у Мелфију августа 1059. папа Никола II је признао норманским вођама Ришару и Роберу њихове владарске титуле уместо цара (вероватно позвавши се на Константинову даровницу или каролиншке и отонске привилегије које су папству давале превласт над јужном Италијом и Сицилијом), а они су се папи заклели на верност. Поред тога, Робер је добио од папе и нову титулу војводе Апулије, Калабрије и Сицилије, али је за инвеституру годишње папи морао да плаћа доходак. Пошто су постали папини вазали (сваки нормански владар је папи давао заклетву при ступању на престо), Норманима нису биле признате само титуле већ и поседи, чиме су њихова освајања легитимизована. Разлог што их је папа признао је сигурно што је норманско присуство већ дуго представљало реалност. Такође, Николи II је била потребна војна подршка ради спровођење својих григоријанских реформи које је започео још папа Лав IX, против којих је било римско племство. Поред тога, подршком Нормана папа је могао да административно уреди (католичку) цркву у јужној Италији која је до тада била под јурисдикцијом васељенског патријарха у Цариграду, а са норманским освајањима Сицилије и да оживи хришћанство на том острву. Из свега наведеног да се закључити да су се у том моменту интереси папства и Нормана поклапали те је њихов савез био очигледан избор. Занимљиво је да су пре овог савеза људи бежали пред Норманима папи тражећи помоћ и заштиту, да би сада папском инвеституром некадашњи агресори постали добротинитељи и ктитори.²¹

---

²⁰ Malaterra, 59-75; Angold, *Belle époque or crisis?*, 599; Giunta, *Bizantini e bizantinismo*, 35; Houben, *Roger II*, 9; Loud, *Southern Italy*, 103-107; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 159.

²¹ Houben, *Roger II*, 10-11; Loud, *Southern Italy*, 107; Loud, *The Papacy*, 153, 159; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 161.

Као титуларни војвода Сицилије Гискар је маја 1061. почео планско освајање острва. У томе му је помогао један емир који је позвао Гискаровог млађег брата грофа Калабрије Рожера I да му помогне против његовог непријатеља, емира града Кастрођованија (Ене). Ипак још пре тога, браћа су нападала 1060. супротну обалу месинског теснаца. Заузимање Сицилије је Норманима било примамљиво јер је острво било изузетно богато и плодно, а у исто време војно ослабљено бројним сукобима. Први град који су освојили била је Месина. Иако им је локални грчки живаљ, као и нешто муслимана, помогао у војним операцијама Нормани су у почетку слабо напредовали. Први део који су освојили била је источна трећина острва, позната као Вал Демоне, где су живели Грци са изразито антимуслиманским расположењем, незадовољни калбидском управом, али такође и сећајући се Манијакисове²² експедиције. Рожер се утврдио 1062. у Вал Демонеу, а база му је постала град Тројна, а потом и Петралија 1066. Сам терен Сицилије није омогућавао већу инвазију, те су и јединице биле малобројне. Браћа су се 1062/3. сукобила јер је Рожер хтео сопствену област у Калабрији коју му је Гискар још раније обећао. Иако је Гискар попустио братовљевим захтевима, видевши да их је сукоб додатно успоравао и да су то користили њихови непријатељи тако што је емир Кастрођованија у помоћ позвао Зириде из Африке. Зиридско-калбидску војску је Рожер поразио 1063. код Черамија. Међутим жариште сукоба је за Нормане (Гискара) и даље било у Апулији. Кратко време је лично предводио војску на Сицилији, као током неуспешног напада на Палермо 1064. године. После тога, команду је препустио брату Рожеру. Он је до 1068. поново стигао до Палерма али град није могао да освоји све док му се Гискар није придружио. Исте године Рожер је поразио Зириде код Мизилмерија и они су 1069. напустили Сицилију. Малобројна војска, недостатак флоте и недовољно новца су присилили Рожера да напредује полако док Гискар не освоји последња византијска упоришта у Апулији. Харао је и пљачкао муслиманске земље, а у својима је подизао намете како би добио још средстава за рат, што је стварало одбојност његовој власти током ових година.²³

После освајања Барија Гискар је могао да се окрене приликама на Сицилији и да помогне Рожеру са војском и флотом коју је користио за опсаду Барија да опседне Палермо. Визанија у тим годинама није имала снаге да се позабави норманским нападима јер је Константин X Дука шездесетих година ратовао против Угара, Уза и Селџука, а исте године када су Нормани заузели Бари цар Роман IV Диоген је био поражен код Манцикерта. Гискар је за опсаду Палерма применио исту тактику као и код Барија: блокирао је град и са копна и са мора. За то време Рожер је направио диверзију на другом делу Сицилије и освојио јула 1071. Катанију. Опсада је трајала пет месеци и Палермо се предао јануара 1072. Један Норманин је постављен као управник града са титулом адмирала (*amiratus*, латинизовани облик арапске речи емир). Номинално цело острво је припало Гискару, али је заправо за себе задржао део Палерма, Месину и Вал Демоне, док је Рожер добио све остало, с тим што је после Гискарове смрти његове

---

²² Георгије Манијакис је у свести локалног живља на Сицилији остао упамћен као херој и његова задужбина Богородичине цркве до данас носи његове име. (Falkenhausen, *The Greek Presence in Norman Sicily*, 256)

²³ *Malaterra*, 85-102, 107-111, 119; Houben, *Roger II*, 12; Lopez, *Norman Conquest of Sicily*, 54-55, 58-59, 61-63; Loud, *Southern Italy*, 109; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 161, 163-167, 169;

поседе преузео Рожер. Пола Сицилије је 1072. већ било освојено. Даља освајања је наставио Рожер I, а Гискар се вратио у Италију.²⁴

Седамдесетих година Гискар је утврђивао своју власт у Италији, гушећи локалне побуне, а затим се позабавио даљим освајањем територија кнежевина Беневент и Салерно. Побуне норманских грофова у Апулији, који су били често његови блиски сродници, потпомагали су лангобардски кнежеви али и Визанија. Прва побуна је избила још 1072. када се борио на Сицилији, а последња 1081. када је Гискар био у својој војној кампањи против Византије. Због ове последње морао је да се врати са Балкана 1082. и да угуши немире, за шта му је било потребно годину дана. Без обзира на то, он је имао војних успеха. Амалфи је 1073. признао његову врховну власт, а 1076. је освојио Салерно, последње лангобардско упориште, јер се Беневент потчинио папиној врховној власти како би се спасио од Нормана. На крају су једино Напуљ и Беневент остали слободни од норманске власти. Исте 1076. Гискар је одбио војводску титулу од цара Хајнриха IV. Што се тиче његовог односа са папом, Гискара је папа Григорије VIII екскомуницирао 1073. године, што је трајало све до 1080. када се папа у Чепрану помирио са Журденом од Аверсе (наследником кнеза Ришара који је умро 1078.) и Гискаром, признавши му све старе поседе, као и спорне области Салерна, Амалфија и Абрџа. Ова екскомуникација није била као она цара Хајнриха IV, разлози су били мање озбиљни и папе нису хтеле да прекину своје савезништво са норманским владарима. То показује и чињеница да је од 1081. до 1083. Гискар је био папин најважнији савезник и подржавалац григоријанских реформи, а папу је ослободио из заробљеништва цара Хајнриха после чега је папа остатак живота провео у норманској територији до 1085.²⁵

Што се тиче Гискаровог брата грофа Рожера, он је наставио самостално да осваја остатак Сицилије, без дужих враћања у Италију, да би се на крају потпуно посветио својој грофовији, поставши временом самостални господар острва. Седамдесетих година је освојио Трапани, Таормину и област Етне, осамдесетих Сиракузу, Агриђенто, Кастрођовани и Бутеру, а последње арабљанско упориште је био град Ното на југу острва, који је освојен фебруара 1091. Исте године предала се и Малта²⁶. Рожер је држао под својом влашћу Сицилију и југ Калабрије све до смрти 1101. године, што су наследили и његови синови. Водио је успешну брачну политику, оженивши се 1089/90. Аделазијом дел Васто из угледне северноиталијанске породице, која му је родила наследнике Симона и Рожера. Осим тога, кћери је удао за значајне људе тог доба као што су тулушки гроф Рејмон IV Сен Жил (1093-1105), италијански краљ Конрад II (1093-1098) и угарски краљ Коломан (1095-1116). Што се тиче његове владавине, за разлику од других крајева, овде је норманско освајање донело стабилност областима где су живели Грци и муслимани. Његове престонице на Сицилији и Калабрији су били грчки градови Тројна, Петралија и Милето, што је по Ђунти одраз његовог византофилства (*filobizantinismo*). Темељи које је Рожер I поставио на Сицилији су се потпуно разликовали од оних његовог брата Робера. Ђунта истиче да је освајање острва његово дело, иако му је брат помагао и наглашава да Рожер није био феудално потчињен

²⁴ *Malaterra*, 124-125; Houben, *Roger II*, 15; Lopez, *Norman Conquest of Sicily*, 64-65; Loud, *Southern Italy*, 109; Острогорски, *Историја Византије*, 324-326; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 169, 173.

²⁵ *Malaterra*, 166-168; Houben, *Roger II*, 15; Loud, *Southern Italy*, 99, 110-113; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 174-175, 192.

²⁶ По Малатери Ното и Малта су освојени 1090. године али се у историографији као вероватнија узима 1091. коју преносе арабљански извори. (*Malaterra*, 190)

Гисакру. Он му је препустио титулу коју је добио у Мелфију и за разлику од њега, Рожер је прерастао из ратника у државника.²⁷

Након Гискарове смрти током рата са Византијом 1085. године, настала је пометња у јужној Италији. Око наслеђа су се сукобили његови синови, старији Буемон из првог брака и млађи Рожер Борса из другог брака са Сикелгајтом Салернитанском. За живота Гискар је одредио Буемона за наследника балканских територија (које је веровао да ће трајно освојити), а Борсу италијанских. Иако је Борса наследио војводство, није успео да спречи Буемона да оснује сопствену независну кнежевину на југу Апулије са седиштем у Таренту пошто му на Балкану ништа није остало. Држао је Саленто, Луканију, као и градове Козенцу, Орију, Бриндизи и Бари. Буемон је ипак био незадовољан са оним што је имао па је сходно томе узео учешћа у крсташком рату у потрази за новим поседима. Врховна власт је почела да се урушава и послушност централној власти су одбили и неки нормански племићи. Овакви немири су подстакли папу Урбана II да 1089. и 1093. на концилима у Мелфију и Троји објави Божји мир како би стишао ситуацију насталу после Гискарове смрти. Борса је током остатка своје владавине више био окренут својим западним територијама, поготову Салерну где му је била престоница, одакле му је била мајка. У његовим рукама су и даље били делови Калабрије и Апулије, али без приобалних апуљских градова које он и његов наследник Гијом II никад нису успели да поврате, као ни њихово залеђе. На северу Калабрије Борса је владао уз помоћ стрица Рожера I против Буемона, због чега је морао да му преда половину Палерма коју је држао још Гискар. Борсина држава се фактички свела на некадашњу кнежевину Салерно. Иако се Амалфи у пар наврата бунио против војводине власти, кнежеви Капуе Ришар II и Робер I су били Борсини вазали и у служби салернитанског двора, што Гискару никада није било пошло за руком. Чак ни уз њихову помоћ и одсуство Буемона због крсташког рата, војводе Апулије никада нису успеле да врате своје матичне области. Са смрћу Рожера Борсе и Буемона 1111. године, на власт у норманским државама јужне Италије долазе малолетни Гијом II и Буемон II чиме је централна власт још више ослабила. Исте године, иако су му се потчинили неки од барона попут Робера Капуанског, цар Хајнрих V се у Понте Мамолу одрекао својих претензија на јужну Италију. Пошто су се градови попут Барија бунили против регентске власти кнегиње Констансе (Буемонове удовице), папа Пасхал II је по угледу на свог претходника објавио 1115. Божји мир у Троји како би смирио тензије у присуству Гијома II.²⁸

Малолетни владари су били и на Сицилији после смрти Рожера I али су ствари ишле другачијим током јер је још он сам оставио јаку централизовану државу. Регент је била грофица Аделазија која је спроводила јаку централну власт у име својих синова и на почетку владавине је имала проблема са побуном барона у Калабрији, али ју је успешно угушила. Иако је имала потпуну власт у Вал Демонеу и јужној Калабрији, са насељавањем норманских барона на југ и запад Сицилије, престоницу је ради баланса пренела у Палермо. Била је прво регенткиња Симону који је 1105. умро, а онда и другом сину Рожеру II. Он је такође наставио да води централистичку државну политику када

---

²⁷ Giunta, *Bizantini e bizantinismo*, 46-47, 55; Houben, *Roger II*, 16, 22-24; Lopez, *Norman Conquest of Sicily*, 65; Loud, *Southern Italy*, 110, 119.

²⁸ Duncalf, *Clermont to Constantinople*, 270; Houben, *Roger II*, 21, 31; Loud, *Norman Sicily*, 443-445; Loud, *Southern Italy*, 119.

је постао пунолетан 1112. Био је гроф Сицилије и Калабрије, а власт је преузео са 16 година, као и Буемон II. Одрастао је у Месини, а тутор и потом саветник му је био сицилијански адмирал Христул. Већ 1114. је склопио примирје са Хамадидима из Алжира који су гусарили широм Медитерана. Јерусалимски краљ Бодуен I је 1113. хтео да створи савез са Сицилијом ради богатог мираза, те је склољен брак између њега и Аделазије, а она и њен син су тражили да у случају да нови краљевски пар не буде имао порода јерусалимски престо наследи Рожер II. Договор јесте постигнут али није испоштован, иако Бодуен I и Аделазија нису имали деце. Јерусалимски патријарх и барони нису хтели да прихвате ове одредбе проглашавајући брак 1117. неважећим јер је Бодуенова прва жена још увек била жива, те се Аделазија вратила на Сицилију. Следеће године су и она и Бодуен I умрли, а јерусалимски краљ је постао гроф Едесе Бодуен II. Што се самог Рожера II тиче, он се 1117. оженио Елвиром која је била кћер кастиљсколеонског краља Алфонса VI (1072-1109), с којом је добио сина Рожера већ следеће године.²⁹

2. 2.2. Настанак Антиохијске кнежевине и њен развој до 1118. године

Пред почетак првог крсташког рата средином последње деценије XI века Алексије је успео да смири црквене прилике, учврстивши власт у европском делу Царства одбранивши његове границе, док је Мала Азија препуштена Турцима. По доласку крсташа Алексије је временом вратио неке малоазијске поседе. С друге стране Буемон се коначно учврстио у Антиохији крајем 1098. године, поставши њен кнез. Ни он, као ни гроф Бодуен I Булоњски у Едеси, нису даље учествовали у крсташком рату по успостављању својих нових држава, нити су одржали обећање према византијском цару да му врате освојене територије. У почетку је Антиохија била најјача од крсташких држава. Норманска кнежевина се налазила на простору северне и на југу све до централне Сирије, на истоку до Едесе и Алепа, као и у Киликији. Границе су се мењале, али оно што је сигурно је да је кнежевина обухватала области некадашњег антиохијског дуката и да су кнежеви тежили да држе те области.³⁰

Кнежевина Антиохија је стално била угрожавана муслиманским нападима у толикој мери да је Буемон допао заробљеништва највероватније марта 1100. код Мелитине од стране Малик-газије из Севестије. У том периоду од 1100. до 1103. Антиохијом је управљао његов сестрић Танкред. Он је владао не као кнез већ као регент. Ковао је свој новац где се на лошем грчком називао „Божјим слугом“, док се некад појављивао и као „велики емир“. Тадашњи гроф Едесе Бодуен II од Бурга је страховао од Танкреда те је уз латинског патријарха Антиохије Бернара од Валенсе радио на томе да плате Буемонов откуп. Буемон је 1103. успео да се избави, а за њега су платили и рођаци из Италије, али не и Танкред. Буемон се, вративши се у Антиохију, захвалио Танкреду али је ту дошло до спора између ујака и сестрића јер други није био рад да се одрекне власти. Договор је ипак постигнут и Танкред је добио један мањи феуд. Није тражио назад свој посед у Галилеји од јерусалимског краља, иако је имао право на то. После пораза код Харана 1104. против муслиманских снага Бодуен II је одведен у заробљеништво и Едеса је потчињена антиохијској управи пошто ју је спасио Танкред

²⁹ Erdeljan, *Mediteran i drugi svetovi*, 57; Houben, *Roger II*, 24-30, 32, 35; Loud, *Norman Sicily*, 446; Mayer, *The Latin east*, 648.

³⁰ Angold, *Belle époque or crisis?*, 621; Fink, *The Foundation of the Latin States*, 372; Mayer, *The Latin east*, 644; Richard, *Organization of the Crusader States*, 196.

уз Буемонову помоћ. Опет је регент Антиохије постао Танкред јер је Буемон отишао у Европу и више се никада није вратио. Пошто је Танкред био заузет државним питањима у Антиохији, за регента Едесе је поставио Ришара од Салерна. Нормани нису желели да плате Бодуенов откуп. Пошто 1108. када се Бодуен II избавио из заробљеништва Танкред није хтео да му врати управу над Едесом настала су мешовита хришћанско-муслиманска савезништва Едесе и Мосула против Антиохије и Алепа. Краљ Бодуен I је морао следеће године да се умеша и посредује, а од тада Антиохија је била под покровитељством Јерусалима. Танкред је све до смрти 1112. владао Антиохијом као регент. Наставио је Буемонову политику латинизације цркве и ширења државе на рачун муслимана и Византије, али на један локални начин. За Нормане је њихов прави владар увек остао Буемон I, а подршку му је пружао и патријарх Бернар. Пошто је малолетни Буемон II био у Апулији, нови регент Антиохије је постао Рожер од Салерна, Ришаров син, даљи рођак младог кнеза. Могуће да је баш он увео праксу да владаре Антиохије посвећује њен патријарх, вероватно како би легитимизовао сопствену власт. Када су Антиохија и Едеса заједно поразиле Селџуке код Тал Данита 1115. уз помоћ Алепа и Дамаска, селџучки султани више нису покушавали да поврате Сирију. Због својих ратова са муслиманима Рожер је остао упамћен као легендарна личност због својих подвига.³¹

---

³¹ Fink, *The Foundation of the Latin States*, 380, 382, 392, 402-406; Mayer, *The Latin east*, 648-649; Richard, *Organization of the Crusader States*, 202; Runciman, *A History of the Crusades II*, 32, 38-39, 44-45.

3. Политички односи

3. 1. Нормански плаћеници у византијској служби

Први сусрет између Нормана и Ромеја догодио се када су први тек почели да долазе у Италију, пре него што су имали икакве државне поседе. Ипак, из овога су се развили комплекснији односи, но иако су плаћеници почели да ратују за себе, скоро током читавог периода који обухвата овај рад нормански витезови су били у служби византијских царева.

Први пут норманске најамнике је користио катепан Василије Војован. Када је октобра 1018. Војован угушио апуљски устанак, поражени побуњеник Лангобард Мело је отишао да тражи уточиште код цара Хајнриха II који је тада био у Италији. Норманске чете које су до тада биле код Мела, прешле су делом у лангобардску, али и у византијску службу. Због јачања Византије у Италији папа Бенедикт VIII и Мело су молили Хајнриха II да интервенише како би успоставио царски ауторитет на југу. Папин интерес је био да овом царевом интервенцијом буде призната папска власт у латинској цркви у Апулији на уштрб права васељенског патријарха под чијом јурисдикцијом су биле све територије византијске Италије. Две цркве су биле у сукобу још од 1009. када је покренуто питање интерполације речи *filioque* у Символ вере.³² Хајнрихов поход није имао озбиљнијих последица. При покушају напада на Апулију Војован га је са Норманима поразио код новоутврђене Троје у Капитанати.³³

Гвајмаро IV је 1038. послао 300 норманских витезова Ромејима за помоћ у сицилијанској експедицији. Разлог за овакав кнежев потез је по Лауду вероватно јер су Нормани почели да буду проблематични те их се он на тај начин решио.³⁴ С друге стране, Теонокис каже да је Гвајмаро послао нормански одред као византијски вазал, а Малатера користи реч савезник.³⁵ У сваком случају, лета 1038. у византијској експедицији катепана Манијакиса поред Грка, Бугара, Влаха, варјашке гарде и помоћног лангобардског одреда било је и норманских најамника. Међу њима су били Гијом Железноруки и Дрогон. О експедицији се не зна много, осим да је трајала до 1040. и да су ослобођени Месина и Сиракуза. Ово искуство је сигурно било значајно за Нормане. С једне стране имали су прилику да се ближе упознају³⁶ са византијским начином ратовања, као и са сицилијанским приликама.³⁷

Током апуљске побуне из 1041. један од побуњника, плаћеник Ардуино из Милана, иначе византијски заповедник у сицилијанској експедицији, хтео је да се одметне у Мелфи како би одатле ширио устанак, јер се град налазио на апуљско-кампанијској граници. Освојио га је заједно са Норманима који су такође учествовали у

---

³² Последњи папа који се помиње у цариградском диптиху је био Јован XVIII 1009. када је умро, а следећи Сергије IV није унет због питања око *filioque*, те Рансиман овај догађај, познат као „шизма два Сергија“ (јер се Сергије звао и тадашњи васељенски патријарх), узима као почетак шизме која ће касније ескалирати. (Runciman, *The Eastern Schism*, 32.)

³³ Loud, *Southern Italy*, 100-101.

³⁴ Ibid, 102.

³⁵ Malaterra, 55; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 157.

³⁶ Нико од старије браће Отвил колико се зна није поново ишао на Сицилију, али могуће да су Гискар или Рожер од учешћа њихове браће имали неке користи за своја освајања.

³⁷ Houben, *Roger II*, 14; Lopez, *Norman Conquest of Sicily*, 60; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 157.

походу на Сицилију али нису желели да предају град Ардуину већ су га задржали за себе. Ипак, лангобардски побуњеници и Нормани су и даље деловали заједно. Први су подржавали брата беневентанског кнеза, Атенолфа, а други кнеза Гвајмара IV. Због тога је катепан Михаило Дукијан кренуо на лангобардско-норманске снаге да угуши побуну. Пролећа 1041. поражен је двапут, код Оливента и Офанта, после чега се устанак проширио по целој Апулији. Трећег септембра исте године византијска војска је коначно била побеђена код Монтепелоза. Поражени Дукијан³⁸ је отишао назад са војском у Бари, а Михаило V је за катепана поново поставио Манијакиса (који је био 1040. оклеветан и у Цариграду заточен) да се обрачуна са Норманима. Ипак, због његовог пријатељства са непријатељем новог цара Мономахом, Романом Склиром, опозван је због чега се Манијакис побунио и отишао из Италије да се обрачуна са царем. Због тога Мономах је италијанске прилике препустио Арђиру (Аргиру). Син лангобардског побуњеника Мела са почетка XI века, био је локални баријски моћник, током немира у Апулији је заузео Бари и прогласио се „кнезом и војводом Италије“. Пошто је био против Манијакисове побуне, Арђиро се обратио цару и уз помоћ Нормана смирио немире у Апулији.³⁹

После успостављања норманске власти у Италији у византијској војсци је и даље било норманских најамника. Знамо да је Роман IV у борби против Селџука користио Нормане. За време следећег цара Михаила VII Дуке настала је пометња у војсци и на челу једне се нашао нормански плаћеник Урсел од Бајела. Био је учесник почетних операција норманског освајања Сицилије⁴⁰, а као најамник у византијској војсци, искористивши пометњу насталу после Манцикерта, учврстио се у Амасији и под својом контролом држао већи део теме Јерменије. Локални живаљ га је прихватио јер им је пружао заштиту од Турака. Овим је ствар постала још озбиљнија те је из Цариграда с војском пошао цезар Јован Дука. Урсел је поразио војску и цезара заробио, а затим се с њим упутио на Цариград прогласивши га за цара. Уз помоћ Турака које је послала централна власт Урсел је поражен те се вратио назад у Амасију где је самостални господар читаве области. Поново уз помоћ Турака Урсел је заробљен и предат Алексију Комнину. Алексије га није ослепео већ је користио његове ратне способности како би с њим даље гушио војне побуне за време цара Михаила, мада изгледа да су и друге стране са собом имале норманске одреде.⁴¹

Није увек лако разлучити о којим се плаћеницима радило јер је у византијској војсци постојало и других западних витезова, попут Нормана из Енглеске или Фландријаца грофа Робера I Фландријског (1071-1093). Цар Алексије I Комнин је током своје владавине међутим највише користио Нормане из јужне Италије, али је страховао од њихове непослушности.⁴² У Алексијади се од норманских војника најчешће спомиње Константин Умбертопул. Био је наводно изузетно богат и норманског порекла, а са Алексијем је ратовао још од његове побуне против цара Нићифора III Вотанијата. Са још

---

³⁸ По Малатерином сведочењу Дукијан је код Монтеполоза убијен и то од руке Гијома Отвила. (*Malaterra*, 56-58)

³⁹ Angold, *Belle époque or crisis?*, 599-600; Loud, *Southern Italy*, 103-104; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 157.

⁴⁰ Урсел се истакао код чувене битке код Черамија 1063. године. (*Malaterra*, 108)

⁴¹ *Alexiad*, 4-7, 9, 11-12; Angold, *Belle époque or crisis?*, 609-610; Острогорски, *Историја Византије*, 325, 328;

⁴² *Alexiad*, 90-92; Angold, *Belle époque or crisis?*, 621; Duncalf, *Clermont to Constantinople*, 275; Острогорски, *Историја Византије*, 331, 341.

једним норманским заповедником, Панукомитом, налазио се у одбрани Драча од Гискара, где је био у склопу војске коју је предводио domestik Пакуријан. Затим је ратовао са Татикијем против Селцука и Печенега, а нормански одреди (можда не нужно они где је био Умбертопул јер се не помиње именом као на другим местима) су у сукобима са Печенезима доста страдали под командом domestика Адријана Комнина. Ана спомиње и Манијакисове Нормане у борби против Печенега, али с обзиром на то колико је година прошло од те експедиције и пошто знамо да су ту учествовали најстарији припадници династије Отвил (који су умрли око 40 година раније), могуће је да је пре реч о војном одреду који је наследник те војске а не лично исти војници. Што се Умбертопула тиче, знамо да је био прогнан због завере против цара, али га после поново срећемо у борбама с Куманима јер га је по Аниним речима цар помиловао.⁴³

3. 2. Од антинорманске коалиције до папско-норманског савеза и освајања Барија

До педесетих година XI века норманска опасност на југу Италије је била све већа. Мономах је вратио Арђира у Италију као дукса 1051. године, пружајући поверење баријском великашу како би придобио локално становништво и решио норманско питање. Он је још од раније био у Цариграду са својом породицом, где се борио против побуњеника Лава Торника, те је цар имао поверења у њега. Осим тога, тадашњи папа Лав IX је очекивао помоћ од Немаца против Нормана, али пошто је није добио, обратио се Ромејима и цар му је због тога послао Арђира. Он је као нови дукс био творац савезништва са Лавом IX усмереног на борбу против Нормана. Папа је претпостављао да ће се овим савезом решити претећих најамника који су га ометали у реформи цркве, као и да ће због сарадње са Цариградом добити јурисдикцију над јужном Италијом. Арђиро је с друге стране као припадник баријског патрицијата у Норманима видео највећу опасност по своју класу и био је спреман да оснује са папом антинорманску коалицију.⁴⁴

Договорено је да се папске снаге на челу са Лавом и византијске на челу са Арђиром уједине, али до тога није дошло. Папина војска се 18. јуна 1053. сусрела са Онфроиним Норманима код Чивитатеа и они су је до ногу потукли, заробивши папу. Иако су хорничари приписивали победу норманском умећу, проблем је био што се Арђиро није појавио те стога две војске нису ни стилге да се повежу. Иако је папа био у заробљеништву, Нормани нису желели да ометају црквене послове. Онфроа се наводно срдечно опходило са поглаваром Свете столице и дозволио му је да се виђа са људима из своје Курије. Тако је на јесен 1053. папа послао делегацију у Цариград како би обновио савезништво са Византијом. На челу делегације био је главни идеолог папских реформи и његов верни саветник, Амбер Мурмутјер, кардинал од Силва Кандиде и његов главни секретар. У делегацији су били и канцелар Свете столице кардинал Фредерик од Лорене и надбискуп Амалфија Пијетро (кога је папа послао као посредника и доброг познаваоца прилика јер је у његовом граду било пуно Грка). Успут су се делегати срели са Арђиром који им је рекао да игноришу патријарха и преговарају једино са царем, што није било изводљиво. Делегација је стигла априла 1054. Мономах је највише подупирао ово савезништво као круцијално за његову италијанску политику те је чланове делегације

⁴³ Alexiad, 26, 52, 77, 83, 87, 103, 105, 120.

⁴⁴ Angold, *Belle époque or crisis?*, 600-601; Giunta, *Bizantini e bizantinismo*, 35; Loud, *Southern Italy*, 106; Runciman, *The Eastern Schism*, 38.

срдечно примио. Пратећи упутства Лава IX кардинал Амбер је требало да склопи договор по решавању питања која су се тичала нормализовања односа две цркве, прво у јужној Италији, а затим и догматских разлика попут Символа вере и врсте хлеба при служби (ἄζυμος). Васељенски патријарх Михаило Керуларије⁴⁵ је био ипак неумољив, оспоравајући папин положај јер се налазио у притвору и није веровао у писма легата, сумњајући на Арђинову интерполацију. Ствар се додатно закомликовала 15. априла када је умро Лав IX (био је пуштен из заточеништва чим су легати отишли да одржи мањи концил у Барију а затим се марта 1054. вратио у Рим, али они то нису знали), а нови папа Виктор II је изабран тек у септембру и нису му биле познате прилике о делегацији. Ово је још више нагланало Керуларија да настави свој сукоб са легатима те су се дуго водиле догматске расправе. Коначно 16. јула 1054. кардинали Амбер и Фредерик су екскомуницирали Керуларија, Лава Охридског као и све њихове следбенике доносећи булу на олтар Св. Софије. Мономах није успео да помири завађене стране и делегација је незадовољна отишла из Цариграда. Цар (који се у међувремену уверио у садржај буле) и патријарх су тражили од легата да се врате на синод како би се оправдали али су они то одбили.⁴⁶

Због настале ситуације су избили немири у Цариграду, а цар је жртвеног јарца нашао у Арђиру ког је окривио за немили догађај и заточио му породицу. Керуларије је заправо био тај који је први окривио Арђира, пошто су њих двојица били и лични непријатељи. Дана 24. јула је одржан синод на којем су окривљени латински легати који су екскомуницирали цара и све који не прихватају латински обред (тако је булу тумачио синод). Була је по Мономаховом наређењу јавно спаљена, писма су проглашена за Арђирово дело, а легате је Керуларије анатемисао. Рансиман истиче како нигде није оптужено папство или генерално католичка црква, већ је сва кривица сваљена на легате и Арђира. Исто тако, Амберова екскомуникација се заправо односила на личност патријарха, иако је временом њен смисао проширен међу православцима на читаву цркву.⁴⁷

С друге стране, Амбер је овај догађај представљао као свој тријумф све до смрти 1061, што је веома битно јер је целог живота остао најутицајнији човек Курије. Амберови блиски сарадници Фредерик од Лорене и Илдебрандо су такође били заговорници његових идеја, за које ће се залагати као будуће папе Стефан IX и Григорије VII. Арђиро је за време царице Теодоре пуштен из притвора и враћен у Италију али се норманска освајања више нису могла зауставити, иако је писао умирућем цару Хајрниху III да му помогне. Тадашњи папа Виктор II је био у добрим односима са царицом, али је

---

⁴⁵ Керуларије за разлику од Мономаха није желео добре односе са Римом јер је чуо да Нормани у областима у којима су загосподарили, уз одобрење папе, забрањују грчки обред и на својим концилима осуђују исти. Као контра меру Керуларије је затворио све латинске цркве у Цариграду које нису хтеле да уведу грчки обред крајем 1052. Затим је архиепископу Лаву Охридском дао да напише догматско писмо за бискупа Ђованија од Транија у Апулији да би га овај пренео папи. То се десило управо у време пораза код Чивитатеа и до писма је прво дошао кардинал Амбер. Он је вероватно направио лош превод писма са грчког додајући вероватно још оштрије речи те је папа био револтиран јер је очекивао помоћ а не критику. Затим је папа слао своја писма у Цариград, да би на крају Арђиро послао Ђованија од Транија цару да објасни новонастале прилике. По Рансиману, иста ако не и већа одговорност за оно што ће уследити припада Амберу колико и Керуларију због његовог негативног става према Грцима и нетрпљивости. (Runciman, *The Eastern Schism*, 39-44.)

⁴⁶ Malaterra, 61-62; Angold, *Belle époque or crisis?*, 601-602; Blumenthal, *The papacy*, 13; Loud, *Southern Italy*, 106; Runciman, *The Eastern Schism*, 42, 44-48.

⁴⁷ Angold, *Belle époque or crisis?*, 602; Runciman, *The Eastern Schism*, 49-50.

ипак одлучио да са Норманима склопи примирје. За време понтификата Стефана IX, који је хтео да сарађује са Ромејима, Керуларије је покушао да среди несугласице 1057. али без успеха. Коначно нови папа Никола II је склопио са Норманима примирје и 1059. у Мелфију признао Гискара за војводу Апулије, Калабрије и Сицилије. Због овог папиног потеза који је био директан ударац на византијска права у Италији цар Константин X Дука је био чак спреман да се удружи са Немцима против папе. Нормани су били почели значајно да напредују, иако је Константин X слао бројне експедиције да би осигурао главна византијска упоришта на јадранској обали.⁴⁸

Следећи папа Александар II је наставио реформу цркве и уклонио бискупа Транија Ђованија као главног поборника црквене јурисдикције Цариграда у Италији. На световном нивоу је радио Гискар који је наставио да осваја византијске територије. Пошто је Византија била заузета ратујући с Турцима у Малој Азији није могла да се војно обрачуна са Норманима. Због тога, пошто већ при Гискаровом одсуству из Италије због ратова на Сицилији долази до првих побуна, Византија подупире такве немире финансијским средствима. Нису сви нормански барони сматрали Гискара за неупитни ауторитет, иако је имао војводску титулу и подршку папе. Тако је долазило до честих побуна које су Гискара ометале у освајањима а византијским упориштима давале одушка. На јесен 1067. је, уз византијску помоћ, избила најозбиљнија до тада побуна јер су учлешћа узели и најважнији господари Апулије и Гискарови нећаци Жофроа од Конверсана и Абелар (као и Ерман, он је био син Амфрое и браћа су сматрала да су њихова наследна права повређена Гискаровим избором за грофа, а потом и војводу). Побуна је угушена наредне године, а Онфоини синови су побегли у Цариград Михаилу Дуки и тек онда је Гискар могао да почне са опсадом последњег византијског упоришта у Италији крајем августа 1068. године – Баријем. Византија је слала намирнице очајном дуксу Ариђиру који је био беспомоћан, али без много успеха, чак ни када је у Цариград пребегао нормански побуњеник Жослен од Мофлета/Коринта који је такође учествовао у акцијама снабдевања града. Осим тога, у том тренутку је и Бриндизи био византијска лука па је Гискар током оспале отишао тамо како би направио диверзију. Иако га је управник града Лав Маврика поразио, Гискар је нешто пре пада Барија успео да освоји Бриндизи. Бари се предао 16. априла 1071. након три године опсаде тако што је власт у граду преузела пронорманска струја, коју је Гискар подржавао јер је схватио да неће моћи да га освоји на силу.⁴⁹ Тиме су Нормани потиснули Византију из Италије. Франкопан истиче да током своје експанзије нису наишли на већи отпор ни Немачког царства ни Византије, а таква је перспектива и у изворима због заузетости већих сила да спрече Нормане.⁵⁰ Још један разлог за њихов успех истиче Хубен: „The secret of the Normans' success was their ability to adapt to situations and surroundings.”⁵¹

3. 3. Брачна политика Михаила VII и Гискаров *casus belli*

Угледајући се на политику свог претходника Романа IV који је нудио прекид непријатељства још 1071, Михаило VII је хтео да склопи примирје са Норманима како не би водио ратове на два фронта (у то време поготову због Селџука), а евентуално се

⁴⁸ Angold, *Belle époque or crisis?*, 602, 608; Runciman, *The Eastern Schism*, 50, 56-57.

⁴⁹ Malaterra, 117-122, 135-137; Loud, *Southern Italy*, 107-110; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 167-169.

⁵⁰ Alexiad, 17; Frankopan, *The imperial governors of Dyrrakhion*, 66.

⁵¹ Houben, *Roger II*, 11.

надао и норманским савезницима или плаћеницима. Тиме би норманско војводство у Италији ушло у орбиту византијског света. Византија је стално угрожавала Гискаров положај у Италији као што је већ било речи, подривајући норманско племство те је и њему савез одговарао како би се решио унутрашњих немира. Брачним савезом Гискар би сигурно добио већи легитимитет код својих грчких поданика јер су се они и даље сећали времена византијске управе, тако да би повезивање са царском породицом значајно увећало његов престиж. Закључак је да би обе стране од оваквог споразума профитирале, с тим што би византијски цар наравно био у хијерхијском смислу надређена страна савеза, но без обзира на то, практични разлози су одговарали и Гискару и Михаилу Дуки.⁵²

Пре него што се обратио самом Гискару, Михаил VII је на пролеће 1073. новом папи Григорију VII писао ради помирења две цркве и прекида шизме из 1054. У преговорима је посредовао човек од заједничког поверења, патријарх Венеције Доминико, а било је говора и о помоћи запада против заједничких хришћанских непријатеља на истоку (мада нема основа да је цар инспирисао Григоријеве крсташке идеје). Ипак, пошто је папа у писмима истицао своју црквену супрематију до даљих споразума није дошло.⁵³ Ставише, Михаил је искористио тренутак када је папа био у лошим односима са Гискаром (када је био екскомунициран) и на јесен 1073. је понудио политички брак између свог брата порфирогенитног Константина Дуке и неке од његових кћери. Иако извори попут Амата из Монтекасина и једно византијско писмо говоре о томе како је Гискар одбијао понуде тражећи више, Колија-Дермицаки истиче да није било никаквог одбијања већ су сами преговори трајали дуже, а да су се две стране коначно сложиле када је цар добио сина Константина чиме је млади престолонаследник постао кандидат за норманску пирнцезу уместо царевог брата Константина.⁵⁴

Брачни уговор је склопљен августа 1074. и одредбе су нам познате на основу сачуване хрисовуље. Царев син, тромесечни Константин Дука, је требало да ожени Гискарову кћер која ће бити проглашена за августу. Сам Гискар је добио звање новелисима као и титуле за своје бароне, уз 200 литара злата. За узврат је морао прекинути сва непријатељства према Византији и постати њен савезник и вазал. Норманска принцеза, која је добила име Јелена, дошла је у Цариград 1076. како би се припремила за своју будућу улогу августе. Због Михаиловог збацивања са престола марта 1078. до брака никада није дошло.⁵⁵

Овде треба напоменути да су Ромеји били против једног оваквог брака. Жофроа Малатера⁵⁶ и Ордериц Витал истичу да су се у Византији плашили превеликог утицаја Нормана и да је Михаил VII чак изгубио тиме поверење људи те га касније Алексије

---

⁵² Kolia-Dermizaki, *Byzantine-Norman Marriage Negotiations*, 257-259; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 194.

⁵³ По Рансиману је след догађаја другачији. Пошто се 1073. сазнало да Гискар хоће да нападне Балкан цар се обратио папи јер је једино он могао да заустави Нормане од напада. Посланство је нудило папи унију (односно окончање шизме) и наводно је папа испунио договор тиме што је склопљен брак између Константина и Јелене. Григорије је хтео да сам предводи војску на исток, али је патријарх Јован одуговлачио са преговорима због чега је папа изгубио интересовање заузет другим стварима. (Runciman, *The Eastern Schism*, 58.)

⁵⁴ Kolia-Dermizaki, *Byzantine-Norman Marriage Negotiations*, 255-256; 260-265, 267.

⁵⁵ Ibid, 251.

⁵⁶ Malaterra, 143.

Комнин није хтео вратити на престо. Од византијских извора Михаило Аталијат каже да је цара казнио Бог због његове политике према Норманима и Риму,⁵⁷ док се Ана Комнина чуди зашто би цар уопште склопио један такав брак са Гискаром.⁵⁸

У сваком случају због промене на престолу и доласка на власт цара Нићифора III Вотанијата брак је био поништен, а нови цар је младог Константина Дуку заточио. Извори наводе да је Гискар желео своју кћер да освети и да освоји читаву Византију. По Ани Комнини хтео је да наследи ромејски престо браком своје кћери, али када му то није пошло за руком желео је рат против хришћана. Теотокис истиче да је Гискаров положај заправо и даље био нестабилан. Његови рођаци и барони су се бунили против њега уз византијску помоћ. Верујући вероватно да је Византија узрок многих његових проблема хтео је да осигура власт тако што би уништио ствари у корену освајајући Драч⁵⁹. Наравно један од разлога за рат са Византијом на супротној обали Јадрана може бити и потреба за новим поседима за норманско племство.⁶⁰

Гискар није могао да крене у рат против Византије док је био заузет италијанским приликама. Папи је у сукобу са царем Хајрнихом IV била потребна његова помоћ. Ипак један од катализатора догађаја је уследио после споразума са папом у Чепрану 1080. када се током војних припрема у Салерну појављује лажни цар Михаило VII.⁶¹ Папа је 25. јула позвао да се Гискар подржи у свом настојању да врати лажног Михаила Дуку на византијски престо и сам је одобравао његов рат против Византије. Затим је екскомуницирао цара Нићифора што је био први пут после више векова да је дошло до овако званичног раскола између папе у Риму и цара у Цариграду.⁶²

3. 4. Норманска кампања у Византији од 1081. до 1085. године

Гискар је 1081. приводио крају припреме за рат⁶³ против Византије. Сину Рожеру Борси је оставио управу над Италијом а он је са Буемоном отишао у Апулију одакле је требало да се искрца на балканску обалу. На основу извора се не може тачно рећи колико је људи Гискар имао са собом, али вероватно да је било око хиљаду или нешто више елитних норманских витезова коњаника и наравно знатно већи број обичних војника. Пре Гискарове главне војске Буемон је отпловио са претходницом да освоји Валону и Крф како би војска имала упоришта где да се искрца пре саме опсаде Драча. Успео је да

⁵⁷ Kolia-Dermitzaki, *Byzantine-Norman Marriage Negotiations*, 266-267.

⁵⁸ *Alexiad*, 16.

⁵⁹ Не може се са сигурношћу рећи да ли је Гискар имао идеју да освоји и сам Цариград.

⁶⁰ *Ibid*, 16; *Malaterra*, 145; Runciman, *The Eastern Schism*, 59; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 195-197.

⁶¹ Или га је Гискар сам нашао у Риму, постоје две верзије догађаја. Ана Комнина га назива Рајктор и вероватно је био грчки монах, да ли је сам дошао или га је Гискар заробио и натерао лажно да се изјасни да је Михаило Дука, или је то био његов човек отпочетка а не Грк до кога је на неки начин дошао, ни Ана сама није сигурна. С друге стране Жофроа Малатера каже да је збачени цар Михаило као монах дошао Гискару у Апулију тражећи помоћ од свог зета јер су му сина кастрирали и зарабили заједно са будућом супругом. Он сам истиче да многи људи који су познавали цара нису препознали овог монаха говорећи да се вероватно лажно представља што Гискару није било битно. (*Alexiad*, 16; *Malaterra*, 143-145, 153)

⁶² *Lilie, Byzantium and the Crusader States*, 2; Runciman, *The Eastern Schism*, 59; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 192-193.

⁶³ Кекавмен Катакалон је у свом стратегикону још пре 1081. упозоравао на могућност да Нормани нападну Балкан око 1066. године. Поред тога, пре ове главне кампање, било је мањих норманских напада на балканску обалу седмдесетих година који су уследили након освајања Барија, а Малатера спомиње страх код становника Драча да Гискар одмах после Барија не нападне и њих. (*Malaterra*, 122; Frankopan, *The imperial governors of Dyrrakhion*, 66-67)

освоји Валону као и околне градове попут Канине, Химаре и Бутринта, али не и Крф. Маја 1081. Гискар је испловио из Отранта и отишао прво да заузме Крф, а затим је једна норманска чета отпловила на југ и освојила Воницу. Могуће да им је ово упориште било од значаја да би одатле напали богате градове у Грчкој где се производила свила. Када су се Гискарова и Буемона војска спојиле код Валоне кренули су на Драч, први морем а други копном. Негде код Химаре Буеионову флоту је задесила велика олуја која је значајно ослабила његове снаге.⁶⁴

Нови византијски цар Алексије I Комнин је убрзо кренуо да се припрема за нормански напад. Тражио је савезнике на западу, а поготову је писао немачком цару.⁶⁵ С њим је хтео посебно да сарађује не само због Нормана већ и због папе, јер га је Григорије по доласку на власт екскомуницирао. На место дотадашњег дукса Драча Георгија Мономахата (који је по Ани Комнини⁶⁶ и Гуљелму Апуљском можда био у дослуху са Гискаром), иначе човека бившег цара Вотанијата, поставио је свог пашенога Георгија Палеолога, јер је било круцијално да ту функцију обавља личност од највећег поверења. Алексију је требала и флота те се обратио Венецији, свом савезнику и вазалу. Млечанима су такође сметали снажни Нормани који би се учврстили на обе стране јужног Јадрана и тиме били у прилици да контролишу њихов даљи излаз на Медитеран. Сам Драч је имао значајну млетачку колонију а трговачке привилегије цар им је потврдио хрисовуљом из маја 1082. за војну помоћ, годину дана након позива. На истоку је обезбедио мир са селџучким султаном Сулејманом (1077-1086). Значајно је да се код Алексија налазио поменути Гискаров синовац Абелар који је цару помагао у његовим контактима са немачким царем, али и да комуницира са Гискаровим Норманима.⁶⁷

Средином августа 1081. Алексије је кренуо из Цариграда успут сакупљајући војску. Позив да му се придружи послао је и свом северном суседу и вазалу, дукљанском краљу Константину Бодину. Гискар је до Драча⁶⁸ стигао већ 17. јуна и опсео га са свих приступачних страна. Током опсаде Гискар је бранитељима града показао лажног цара Михаила VII али га нико није препознао. Крајем јула или почетком августа је стигло прво млетачко бродовље које је пресекло Гискарове везе са Апулијом што му је створило проблеме снабдевања војног логора. Уследили су глад и болести, а Млечани су наносили штете Норманима у поморским чаркама. Алексије је у септембру био у Солуну а онда је кренуо и стигао до Драча 15. октобра. Након једног мањег окршаја у ком су Ромеји поражени, уследила је 18. октобра много већа отворена битка којом су заповедали с једне стране Гискар а са друге цар Алексије. Ромеји су поново, сада са знатно већим губицима и последицама, изгубили битку, иако су у почетку имали успеха. На византијској страни су погинуле значајне личности попут Констанција Дуке и Нићифора Палеолога. Византијски савезник краљ Дукље Константин Бодин је у одређеном тренутку одлучио

---

⁶⁴ *Alexiad*, 19-20; *Malaterra*, 145, 153-154; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 198-202.

⁶⁵ *Alexiad*, 46.

⁶⁶ *Ibid*, 20, 46.

⁶⁷ Острогорски, *Историја Византије*, 337; Runciman, *The Eastern Schism*, 60-61; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 203-206; Whittow, *The Middle Byzantine Economy*, 476.

⁶⁸ Драч је био добро утврђен град, подигнут на дугом и уском полуострву које се протезало паралелно уз обалу од које га је делила мочварна лагуна. Постојале су и две утврђене предстраже на супротном делу залеђа око црквава Св. Николе и Арханђела Михаила. Иако је у тактиконима заповедник Драча заузимао не тако значајно место (у Ескоријалском 67.) са губитком Италије је добио много већи значај (више о опису Драча: *Alexiad*, 161, 166; Frnakoran, *The imperial governors of Dyrrakhion*, 67-69; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 211.).

да ускрати помоћ Алексијевој војсци, вероватно калкулишући да је у његовом интересу било да Нормани победе јер је онда несметано могао да води ратове у Рашкој и Босни. По Острогорском и друге јужнословенске државе су узеле учешћа у овом сукобу, те су тако на норманској страни били и Дубровник, далматински градови, а можда и Хрватска.⁶⁹

После пораза Алексије се повукао у Охрид, а пошто дукс Георгије Палеолог није могао да се врати у Драч препустио је одбрану драчким Млечанима и извесном Албанцу Комискорту. То није много помогло јер је Млечанин Доменико предао град Норманима 21. фебруара 1082 склопивши наводно договор са Гискаром да се ожени кћерком његовог брата Гијома. Током зиме Гискар није могао да напредује даље већ је био у Драчу, а Алексије је војску окупио у Солуну. Цара је мучила несташица средстава за даље вођења рата против Нормана те је приступио одузимању црквене имовине, што му је замерио патријарх Јевстатије Гарида.⁷⁰

На пролеће су војне акције настављене. Гискар је кренуо на унутрашњост балканског полуострва али код Охрида није наставио ка Солуну већ се спустио јужно ка Костуру, који су предали Нормани Алексијеви Варјази. Излаз из ситуације цар је пронашао у дипломатији. Отприлике априла исте године послао је нове изасланике цару Хајнриху IV који се тада спуштао у Италију како би се обрачунао са папом, нудећи му политички брак и дарове. Дипломатске мисије су резултовале новом побуном у Апулији (могуће да је учешћа у подбуњивању апуљског племства имао Абелар који је био ради тога послат као византијски агент) због које се Гискар морао вратити са Балкана. Отишао је без војске али су његови Нормани ипак остали без свог главног вође, иако је команду преузео Буемон.⁷¹

По Гискаровом одласку Буемон је одмах кренуо на епирско седиште Јањину. Могуће да је сада план био да Нормани освоје територије Епира и западне Македоније док се Гискар не буде вратио. Јањина се предала убрзо по Буемоном доласку крајем априла 1082. Алексије је дошао са војском под Јањину али је био поражен. После тога Буемон је кренуо на Арту, а ту су Ромеји поново поражени након чега се Алексије вратио у Цариград. Целе те године Нормани харају по византијским провинцијама на Балкану, стижући на север чак до Скопља и Полога а на истоку прелазићи Вардар. Крајем јесени Буемон и његови нормански одреди су се вратили у Костур.⁷²

Циљ је очигледно био Солун, али су Нормани вероватно били малобрајни да би кренули у један такав подухват. Буемон је одлучио да презиме у Тесалији уместо у Костуру, те су отишли и освојили Трикалу. Потом су на дан Св. Ђорђа 3. новембра 1082. (а не 23. априла 1083.)⁷³ опсели Ларису. Опсађени град је његов управник Лав Кефала бранио шест месеци. За то време Алексије се целу зиму припремао за нови обрачун, сакупљајући војску и покушавајући да завади норманске великаше. Било је и покушаја да се склопи примирје са Буемоном уз посредство јерусалимског патријарха Јефтимија у Солуну али ништа није постигнуто. Вероватно у марту цар је кренуо са војском из

⁶⁹ *Alexiad*, 48-57; *Malaterra*, 155-157; Острогорски, *Историја Византије*, 338; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 208, 210-212, 214-221, 229.

⁷⁰ *Alexiad*, 58-60; *Malaterra*, 157-159; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 231-232.

⁷¹ *Alexiad*, 60-61; *Malaterra*, 159, 163; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 233-234.

⁷² *Alexiad*, 62-63; *Malaterra*, 170; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 235, 237-241.

⁷³ Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 242.

Цариграда и стигао после месец дана до Трикале. Избегавао је отворене битке и чекао, да би коначно у јулу или августу поразио Нормане код Ларисе једном диверзијом, после чега су Нормани побегли у Трикалу па у Костур, а Алексије се вратио у Солун.⁷⁴

Цар се опет послужио својим утицајем на норманске великаше наводећи их да од Буемона траже исплату за све године проведене ратујући на Балкану. Пошто им Буемон то наравно није могао омогућити, био је приморан се повуче у Валону августа 1083. Нормани су почели да се укрцавају како би се вратили у Италију, а једина значајна тачка коју су оставили у унутрашњости био је Костур који су РOMEЈИ повратили вероватно крајем октобра или почетком новембра исте године. Полако су почели да се ослобађају градови у Албанији, а Млечани су освојили Драч без цитаделе, док је на Крфу избила побуна против Нормана. Буемон је вероватно провео зиму на Балкану (Ана каже да је Буемон отишао у Валону после губитка Костура) да би стигао у Салерно маја 1084.⁷⁵ код оца када је Хајнрих IV напустио Италију.⁷⁶

Маја 1084. Гискар је ишао у Рим да спаси папу Григорија VII и пошто се исте године немачки цар вратио на север, могао је већ на јесен да крене у нову кампању против Византије. Ова кампања је вероватно била доста малобројнија од претходне и могуће да су јој циљ били богати градови Грчке, а не Солун. Повео је своје синове Буемона, Рожера Борсу, Робера и Гија (кога је цар наводно поткупио). Последњој двојици је наредио да освоје Валону пре него што исплови остатак војске. Пре тога Алексије је ослободио Ваолону када је Буемон отишао, а млетачко-византијска флота је безуспешно напала крфску цитаделу.⁷⁷

Нормани су испловили из Бриндизија у септембру или октобру 1084. године. Због лошег времена провели су два месеца у свом логору у Бутринту. Потом је у новембру или децембру Гискар отпловио да помогне Крфу где су се налазиле млетачка и византијска флота Лава Маврике. Након што их је поразио, Гискар је у децембру ослободио крфску цитаделу млетачко-византијске опсаде. Норманска војска је презимила на обалама реке Ахеронт док је он са елитном коњицом био у Воници. Током зиме су избиле болести (маларија) као и глад, а војска се нашла у тако тешком стању да је чак и Буемон тражио да се врате у Италију.⁷⁸

На лето 1085. следећа тачка на удару Нормана била је Кефалонија. То острво је било седиште истоимене теме од седам јонских острва. Гискар није лично отишао да га освоји већ је послао свог сина Борсу. Пошто Борса није имао успеха, Гискар је лично кренуо да помогне сину. Иако се по питању Гискарове смрти сведочења Ане Комнине⁷⁹ и Гуљелма Апуљског не поклапају, узима се да је апуљски војвода на Кефалонији преминуо 15. јула 1085. од маларије (данас на северу острва постоји место које се по њему зове Фискардо).⁸⁰

---

⁷⁴ Ibid, 241-246; *Alexiad* 64-66; Angold, *Belle époque or crisis?*, 611.

⁷⁵ Жофроа Малатера прећуткује Буемонов пораз и повратак у Италију, већ само говори о Гискаровом враћању војним операцијама на Балкану 1084. где га је остатак Нормана ишчекивао. (*Malaterra*, 170)

⁷⁶ *Alexiad*, 66, 70, 73; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 246-247.

⁷⁷ *Alexiad*, 73; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 249-251.

⁷⁸ Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 251-254.

⁷⁹ *Alexiad*, 74-76.

⁸⁰ *Malaterra*, 171; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 255-256.

Гискарова смрт је довела до расула међу Норманима и Борса, који је присуствовао очевој смрти, се убрзо вратио у Италију да обезбеди себи власт. Затим је отишао и Буеомон који није желео да препусти млађем брату очево наследство. Са одласком Нормана Византија и Млечани су лако успели да поврате власт у балканским провинцијама.⁸¹

3. 5. Византијско-папски односи од Григорија VII до концила у Клермону и Први крсташки рат до Буеомоновог учвршћивања у Антиохији

После Манцикерта и селџучког освајања светих места на Леванту настала је идеја о једном већем хришћанском походу на исток ради борбе против Турака. Већ је било речи о амбицијама Григорија VII да лично поведе војску. Такве молбе су Риму упућивали и византијски цареви, а посебно су постале јаке везе између цара Алексија и папе Урбана II када се преговарало и о унији. Урбан је 1089. скинуо екскомуникацију са цара уз то да се поново отворе латинске цркве у Цариграду, а чак је било и говора да папа дође у Цариград. Патријарх Никола је потом писао папи да су цркве отворене, а поред тога је од њега тражио да прошири своју милост на извесне грчке епископе у јужној Италији, што је представљало прећутно признавање да је цела Италија прешла под римску јурисдикцију. Односи између две цркве су били знатно бољи него раније. Што се тиче папине помоћи Византији у борби против Селџука, Урбан је имао много веће амбиције него Алексије коме су били потребни плаћеници или неки други војници да му помогну да врати Малу Азију. Пролећа 1095. на концилу у Пјаченци византијски изасланици су тражили помоћ против Селџука. На једном много већем концилу, новембра исте године у Клермону, папа је позвао француске племиће у помоћ хришћанима на истоку и да се Јерусалим ослободи од неверника. Одлучено је да се сви састану у Цариграду августа следеће године, а затим крену даље ка Палестини.⁸²

Поред великог броја ходочасника и широких народних маса које су хтеле да оду да ослободе Јерусалим идући преко Цариграда, прве праве групе војника су почеле да пристижу на јесен 1096. Међу њима је био и тарентски кнез Буеомон. Он наводно није знао за одлуке концила у Клермону све док крсташка војска није прошла кроз његове земље на путу у Цариград док је он опседао Амалфи лета 1096. После Ига од Вермандоа кренуо је и Буеомон да се искрца (као некад) код Драча. Алексије је страховао од норманског преласка на Балкан те је дуксу Драча Јовану Комнину наложио да буде опрезан. Ана Комнина каже да је Буеомону крсташки рат био само изговор да крене на Византију. Са собом је повео и свог сестрића Тенкреда који је био други по заповедништву у његовој војсци, а учешћа је узело још истакнутих норманских барона. Искрцали су се између Драча и Валоне вероватно октобра 1096. и наставили даље долином Војуше. Презимили су у Костуру, а локално становништво које је још памтило време норманске кампање није хтело да им продаје намирнице те су Буеомови људи почели да пљачкају. Пошто су наставили да изазивају немире (између Костура и Вардара су разорили један град јер су у њему живели павлићански јеретици) сукобили су се на преласку Вардара са византијском војском. Тек после Солуна је стигла делегација из Цариграда која је требало да им обезбеди даљи пут. Буеомон је стигао пре остатка норманске војске 10. априла 1097. јер је добио позив од цара и смештен је у Космидиону,

⁸¹ Alexiad, 75; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 257.

⁸² Malaterra, 188-189; Angold, *Belle époque or crisis?*, 621; Riley-Smith, *The crusades*, 534; Runciman, *The Eastern Schism*, 61-62.

четврт подно бедема Влахерне, али се плашио да га Алексије не отрује. Када се војвода Жофроа Бујонски сукобио са Алексијем због наводног заробљавања Ига од Вермандоа, Буемон је предложио Жофроа да нападну удруженим снагама Цариград, што је војвода одбио. Ана каже да је свим крсташима ходочашће у Јерусалим било само изговор и да им је циљ био да заузму Цариград, те да су се његови житељи плашили придошле војске. Због тога је за посебну безбедност града био задужен Нићифор Вријеније.⁸³

Буемон је пристао да се насамо састане са царем и без икаквих проблема је положио заклетву. Тражио је чак да буде и велики доместик Истока, главнокомандујући царске војске у Азији чиме би постао најјачи од крсташких вођа. Алексије га је одбио јер је и даље био сумњичав према његовим намерама. Танкред и њихов рођак Ришар од Салерна нису дали заклетву већ су одмах прешли у Малу Азију. Заклетва цару да ће му вратити изгубљене територије и признати његову врховну власт била је услов да крсташима цар пружи помоћ у храни и оружју. Остали предводници крсташа су такође положили заклетве (Буемон их је саветовао да то учине), једино се гроф Рејмон IV Сен Жил противио. Видевши Буемонову блискост са царем плашио се да нормански кнез не постане вођа похода, јер је сматрао да њему припада та част а не Буемону због чега је настао осећај ривалитета између двојице крсташа. Ако би Сен Жил дао цару заклетву, а причало се да ће Буемон постати царев заповедник, био би потчињен Буемону. На крају је ипак дао цару неки друкчији вид верности, но после овога, када је Буемон прешао Босфор, Сен Жил и Алексије су постали много ближи јер их је спајало неповерење према Буемону.⁸⁴

По преласку Босфора крсташа и Ромеји су кренули да освоје прво значајно турско седиште у Азији, Никеју, коју је држао Килиџ-Арслан (1092-1107). Буемон се придружио својој војсци и стигли су до Никеје почетком маја. Цар је отишао у Пелеканон који се налазио између Цариграда и Никеје, а за опсаду је послао Манојла Вутумита са инжењерима са опсадним справама. Напад на град је почео 19. јуна 1097. и убрзо су се Турци из града предали јер нису стигли Килиџ-Арсланови помоћни одреди. Никеја се предала Вутумиту и кад је царска војска ушла у град крсташима је било забрањено да пљачкају и убијају. Они су се због овога осетили издани јер нису смели да нашкоде муслиманима, иако је цар сваког војника даривао. Након што је Алексије запосео Никеју, обновљене су заклетве у Пелеканону и заклели су се Буемонови Нормани који то нису учинили у Цариграду (Танкред је одбијао и чак се посвађао са Георгијем Палеологом, али га је Буемон убедио да пристане и са царем је смирио ситуацију). Алексију је то било веома битно јер је хтео да се уз помоћ крсташа учврсти у Киликији, северној Сирији и долини Еуфрата. Заклели су му се да ће вратити све византијске области које буду освојили, а Алексије да ће им пружити војну помоћ. Дана 26. јуна крсташа су кренули из Никеје ка Дорилеји. Одлучили су да се војска подели и да иде у два таласа: у првој групи су били Нормани и њихов вођа је био Буемон, а са њима је била и византијска војска на челу са Татикијем (који је имао искуства у борби са Норманима 1081. као и заповедајући норманским најамничким одредима, а био је и сам турског порекла те је добро познавао Малу Азију и начин турског ратовања), док је

---

⁸³ *Alexiad*, 125-134; *The Deeds of the Franks*, 30-34; Duncalf, *Clermont to Constantinople*, 254, 257, 270-272; Lilie, *Byzantium and the Crusader States*, 5, 7; Riley-Smith, *The crusades*, 540;

⁸⁴ *Alexiad*, 132-135; *The Deeds of the Franks*, 35-36; Angold, *Belle époque or crisis?*, 622; Riley-Smith, *The crusades*, 540; Runciman, *Constantinople to Antioch*, 286-287.

на челу друге групе био Сен Жил. Војску је успорио напад Турака код Дорилеона 1. јула⁸⁵ али су се крсташи одбранили. Било је доста губитака и ту је погинуо Танкредов брат Гијом. Затим је војска због овог лошег искуства наставила даље ка Иконији без раздвајања. Крсташи су све више били озлојеђени на Ромеје јер Татикијеви водичи нису знали добро путеве пошто је после турског освајања предео био измењен. Након што је Буемон поразио Турке код Ираклије, ка Антиохији су водила два пута: краћи је водио преко Тавроса кроз Киликију, али је ту било доста Турака и било је у то доба године тешко прећи Киликијска и Сиријска врата. Због тога је већина крсташа на Татикијев предлог одабрала дужи пут преко Антитавроса ка Германикији јер су се тамо налазили и удаљени византијски јерменски вазали. Неповерљив према Ромејима, Танкред се 10. септембра код Ираклије одвојио од остатка крсташа са својим Норманима и кренуо у Киликију, а за њим је пошао и Бодуен Булоњски. За то време је главнина војске стигла прво до Кесарије али је код Германикије дошло до сукоба између Нормана и Провансалаца јер је Буемон чуо да је Сен Жил покушао да освоји наводно небраћену Антиохију док је он ратовао против локалних Турака. То је само појачало анимозитет између крсташа и након што су напустили Германикију 15. октобра, стигли су до Железног моста на Оронту недалеко од Антиохије после пет дана. Успут су освајани градови били предавани Византији, а о томе свему Татикије је обавештавао Цариград.⁸⁶

Што се Танкреда тиче, он је за то време био у Киликији. Његов мотив је вероватно био да се одвоји од ујака и да што пре оснује сопствену државу. Пошто је у Киликији поред Турака било и доста Јермена (иза Тавроса су се налазиле две независне јерменске кнежевине) Бодуен Булоњски није хтео да јерменско питање препусти Танкреду јер је лично био заинтересован за њега. Прошавши Киликијска врата Танкред је кренуо на Тарс, који је од малобројних Турака освојио уз помоћ локалних Грка и Јермена, али и Бодуенове војске која је стигла током опсаде. Танкред је хтео да град преда Византији али му Бодуен, који је имао јачу војску, није дозволио. По анониму *Дела Франака* Бодуен је хтео да заједничким снагама опљачкају град, али Танкред није хтео да се бори против хришћана.⁸⁷ У сваком случају, Бодуеново мешање је разбеснело Танкреда те је отишао даље на исток на Адану и Мопсуестију (Мамистру) где су га Јермени дочекали као ослободиоца. Почетком октобра Бодуен се прикључио осталим крсташима у Германикији јер је спречио Танкреда да оснује сопствену кнежевину после неколико међусобних чарки. Танкред је потом заузео Александрету и прешавши Аманско горје стигао пред Антиохију где се придружио осталима.⁸⁸

Опсада града је почела 21. октобра. Главни заповедник подухвата био је Буемон и вероватно је отпочетка намеравао да задржи град за себе. Сигурно га је на то нагнала, поред Рејмонове неуспеле експедиције на Антиохију и вест да је Бодуен основао сопствену грофовију у Едеси. Крсташи су били у тешком положају јер је током зиме владала глад те су почетком 1098. године почели чак и значајнији учесници да дезертирају. У снабдевању им је највише помагао протерани патријарх Јерусалима Симеон који се налазио на Кипру. Татикије је од самог почетка саветовао да се опсада

---

⁸⁵ Једино Рансиман наводи као датум битке 30. јун (Runciman, *Constantinople to Antioch*, 293.)

⁸⁶ Alexiad, 136-140; Angold, *Belle époque or crisis?*, 622; Lilie, *Byzantium and the Crusader States*, 12; Riley-Smith, *The crusades*, 541; Runciman, *Constantinople to Antioch*, 288-298.

⁸⁷ *The Deeds of the Franks*, 47.

⁸⁸ Runciman, *Constantinople to Antioch*, 299-301.

одложи за пролеће што је Буемон одбио, а такође није прихваћено ни да се у најтежем тренутку опсада појача. Прекретница за византијско-норманске односе током опсаде се десила у фебруару или марту када је Татикије напустио Антиохију. Могуће да је проблем био што крсташи нису слушали његове савете. Осим тога, Буемон је покушао да га застраши рекавши му да војници хоће да га убију јер су чули да је Алексије у дослуху са Турцима, те му је боље да оде. У сваком случају, Татикије је пред одлазак рекао да ће се вратити оставивши већину својих људи као и ратну опрему (што је по Лилију знак да је намеравао да се врати) и преко Св. Симеона стигао на Кипар. Због његовог одласка Буемон је пустио гласине како је Татикије побегао из кукавичлука. Његов план је био да урушавајући Татикијев и царев углед убеди остатак крсташке војске да због њиховог вероломства ни они не морају да поштују дате заклетве и да врате Антиохију Византији, а рекао је и да му је Татикије оставио на управу киликијске градове. Чак је и претио својим људима да ће отићи кући ако не добије Антиохију за себе.⁸⁹

У марту је крсташима стигло посланство фатимидског халифа из Египта. Он им је у договору са Алексијем нудио савезништво и заједничку борбу против Турака и поделу Леванта тако да Египат добије Палестину а они остало, што су крсташи одбили.⁹⁰ Отприлике у то време је војска прихватила идеју да град добије Буемон, чему се наравно противио Сен Жил. Пар дана пре него што је Буемон уз помоћ Фируза освојио антиохијски доњи град 3. јуна, један од предводника похода, Стефан од Блоа, побегао је из Сирије јер је чуо да долази атабег Мосула са великом војском. У то време Алексије је пошао из Цариграда, док је Јован Дука ослобађао Анадолију и Аталију од Турака. Када је почетком јуна цар стигао до Филомелиона срео је дезертере из Антиохије, међу којима је био управо Стефан од Блоа. Он је цару рекао да је све изгубљено, да је до сада вероватно стигла огромна муслиманска војска и потукла крсташе те да се врати назад. Занимљиво да је са царем био и Ги, Буемонов брат (онај ког је по Ани Комнини цар поткупио пред другу Гискарову експедицију на Балкан), који је убеђивао цара да ипак оде у Антиохију. Алексије је поверовао грофу од Блоа и вратио се назад у Цариград. Због овог царевог поступка крсташи су га окривили за вероломство и издају, иако нису знали зашто им није дошао у обећану помоћ, што је Буемону још више ишло на руку. Он је успео да почетком јуна освоји Антиохију уз помоћ локалних Јермена и Грка. Управник града Јаги-Сијан је погинуо, али се цитадела и даље држала у рукама његовог сина Шамсад-Даулаха. Бискуп Адемар Пијски, папин легат на походу, ослободио је патријарха Антиохије Јована Оксита и вратио га у саборну цркву Св. Петра. Крсташи су и даље чекали византијску војску, а Шамсад-Даулах атабега Кербугу из Мосула.⁹¹

Дана 28. јуна Кербуга је стигао до Антиохије али је био поражен и тада је управник цитаделе предао град Буемону. Сада када је град био у Буемоновим рукама, Адемар и Сен Жил су се залагали да се Антиохија преда Византији. Одлучено је да Буемон задржи град док цар не дође да га преузме и послали су Ига од Вермандоа као изасланика. Алексије се почетком јула вратио назад у Цариград и те године није могао да пође у Сирију те је тако изгубио Антиохију. Крсташи су чекали до 1. новембра мислећи да ће цар доћи. Од куге која је избила у августу умро је бискуп Адемар а остали

---

⁸⁹ Ibid, 304; *Alexiad*, 140-141; *The Deeds of the Franks*, 51-57; Lilie, *Byzantium and the Crusader States*, 31, 33-35; Runciman, *Antioch to Ascalon*, 309-314.

⁹⁰ Фатимиди ће сами у августу 1098. освојити Јерусалим и стићи све до Бејрута, те се крсташка војска по доласку у Палестину борила не више против Турака већ против Египта.

⁹¹ *Alexiad*, 142-143; *The Deeds of the Franks*, 59, 66-87; Runciman, *Antioch to Ascalon*, 315-320.

крсташи су напустили Антиохију. Буемон је за то време отишао у Киликију да ојача војни одред који је оставио Танкред. У новембру су сви коначно признали Антиохију као Буемонов посед и тада крсташка војска наставља даље ка Јерусалиму, мада су сукоби између Буемона и Сен Жила трајали све до јануара 1099. Буемон је остао у својој новооснованој кнежевини, док је Танкред са осталима наставио на југ пут Јерусалима.⁹²

3. 6. Византијско-антиохијски сукоби до Буемоновог одласка

Иг од Вермандоа је Алексију објаснио шта се десило у Антиохији, као што је речено, тек након што се цар вратио и пут у Сирију је морао да се одложи. До марта 1099. Алексије није тражио назад Антиохију нити је сматрао мудрим да крене са војском на Нормане, већ је у априлу послао изасланике крсташима и понудио им дарове и војну помоћ до краја јуна уз предају свега што су освојили до Јерусалима. Иако је Сен Жил био спреман да прихвати, остали су одбили. Ипак, Сен Жил је успео да Византији преда Лаодикију и мање градове попут Валаније, Тартуса и Мараклеје. Не нападајући саму Антиохију, Алексије је у Германикији сменио пронорманску струју Јермена, а затим је флота заузела киликијске луке Корик и Селефкију, које су биле близу Буемонове територије. Пошто је Антиохија била од круцијалног значаја за ослобађање Мале Азије даљи сукоб са Норманима је био неминован.⁹³

Лета 1099. по окончању крсташког рата и оснивања Јерусалимске краљевине пизанска флота на челу са њеним надбискупом Дагобертом која је похарала Крф, Лефкаду и Кефалонију, стигла је на сиријску обалу и споразумела се са Буемоном око напада на Лаодикију. Велики дукс Ландолфо је на челу византијске флоте покушао да их спречи код Родоса да наставе даље али без успеха. Међутим, Буемон и Пизанци су морали да престану са опсадом када се Сен Жил вратио са Аскалона и натерао их да пуне град јер су напали *хирићанске братске територије*. Због тога је Алексије склопио с њим договор да остане у Лаодикији као његов савезник. После опсаде Византија се учврстила у западној Киликији, а Буемон је отишао на ходочашће у Јерусалим са Бодуеном I Едешким и учествовао у постављању надбискупа Дагоберта за јерусалимског патријарха. Тамо га је Дагоберто признао за кнеза Антиохије и дао му кнежевину у феуд чиме су његови титула и посед легитимизовани. За то време Алексије је освојио и остатак Киликије из Германикије и својих упоришта у западној Киликији.⁹⁴

Током преговора са Сен Жилом 1101. Алексије је дошао до закључка да више не тражи назад старе византијске територије већ да новоосноване феудалне државе буду византијски вазали које признају његову власт. Крајем исте године Танкред је у Буемоновом одсуству освојио Киликију и уз помоћ ђеновљанске флоте опсео Лаодикију коју су заједно бранили Ромеји и Провансалци. Провансалци су се повукли из Лаодикије 1102. те је тако Танкред после годину и по дана опсаде заузео град на пролеће 1103. када се Лаодикија предала због поморске блокаде Ђеновљана. По повратку Буемона из заробљеништва Алексије му је тражио назад киликијске градове, а пошто овај није хтео да му их преда послао је на јесен Вутумита са Монастром. Манојло Вутумит је из неког

---

⁹² Alexiad, 144; *The Deeds of the Franks*, 89, 92, 96; Lilie, *Byzantium and the Crusader States*, 39-40; Runciman, *Antioch to Ascalon*, 324-325, 327.

⁹³ Alexiad, 145; Angold, *Belle époque or crisis?*, 623; Fink, *The Foundation of the Latin States*, 373; Lilie, *Byzantium and the Crusader States*, 42-44; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 274.

⁹⁴ Alexiad 146, 148-149; Fink, *The Foundation of the Latin States*, 374; Lilie, *Byzantium and the Crusader States*, 61-64; Mayer, *The Latin east*, 644.

разлога веровао да се у Киликији не може ништа урадити те је отишао у Германикију да помогне јерменском вазалу јер је чуо да ће га Латини напасти. Иако је успео да га спаси, опозван је назад у Цариград, док је Монастра остао у Киликији. На пролеће следеће године Жослен од Куртенеа, едешки феудалац, је ипак освојио Германикију и јерменског управника града послао у Цариград.⁹⁵

Алексије је био у добрим односима са Сен Жилом и краљем Бодуеном I Јерусалимским 1104. јер је помогао у откупу латинских заробљеника из Египта после битке код Рамле. То је била Алексијева стратегија да се приближи осталим крсташким владарима на Леванту како не би пружали помоћ Антиохији, поготову с обзиром какви су били односи између Нормана и Бодуена II Едешког. Обезбедивши се тиме са јужне стране, утврдио је положаје у Селефкији и Корику на обалама Киликије како се Нормани не би пробрили, а онда на лето исте 1104. послао Монастру да заузме Тарс, Адану и Мопсуестију, што је византијски заповедник успео без тешкоће. За то време је заповедник флоте Кантакузин освојио Лаодикију, али без цитаделе која је остала у норманским рукама. Те исте године је Антиохија била страшно поражена од Турака код Харана 1104. и угрожена на два фронта.⁹⁶

Буемон се нашао у очајној ситуацији те је у септембру сазвао све своје вазале као и Танкреда у Антиохији да им саопшти да због озбиљних проблема у којима се налази кнежевина одлази да тражи појачање у Европи. Танкред је понудио да он обави ту мисију али је Буемон желео да лично оде као човек од већег ауторитета и угледа, а да Танкред остане и управља поново Антиохијом у његовом одсуству као регент.⁹⁷

3. 7. Буеменов крсташки рат против Византије

На јесен 1104. Буемон је испловио⁹⁸ из Св. Симеона и јануара 1105. стигао у Апулију. Хтео је поново да нападне Византију као 1081. године. Као и пре 29 година Буемон је са собом водио једног претедента на византијски престо, наводно сина цара Романа IV, а као још један вид пропаганде је носио препис *Дела Франака* са убаченим пасусом⁹⁹ где му је Алексије наводно обећао Антиохију. У Апулији је остао до септембра јер је морао да реши државничка питања своје старе кнежевине пошто га није било код куће девет година. Одатле је послао још Нормана на исток. Када је отишао у Рим код папе Пасхала II говорио му је о Алексију као правом непријатељу Латина. Ширећи антивизантијску пропаганду (између осталог говорећи да је Алексије крив за пропаст похода из 1101.) хтео је да добије средства за крсташки рат против Византије. Папа му је поверовао с обзиром да је и он сам од раније гајио предрасуде према

---

⁹⁵ *Alexiad*, 145, 147-148; Fink, *The Foundation of the Latin States*, 387; Lillie, *Byzantium and the Crusader States*, 69, 71; Runciman, *A History of the Crusades II*, 33-34, 39.

⁹⁶ *Alexiad*, 145, 149-150; Lillie, *Byzantium and the Crusader States*, 72; Острогорски, *Историја Византије*, 344; Runciman, *A History of the Crusades II*, 46.

⁹⁷ Runciman, *A History of the Crusades II*, 46.

⁹⁸ Ана Комнина преноси причу да је Буемон, пошто се нашао у безизлазној ситуацији, објавио своју смрт а власт предао у руке Танкреду. Тек када се прочуло о његовој смрти испловио је из Св. Симеона на једном броду где је боравио у мртвачком сандуку на палуби, али који је имао рупице за ваздух како би могао да дише, јер је једино његова посада знала да је заправо жив. На путу за Рим, брод се зауставио на Крфу и ту је Буемон позвао дукса Крфа Алексија да му објави да није мртав и да каже цару да се спрема поново да нападне Византију. (*Alexiad*, 151.)

⁹⁹ *The Deeds of the Franks*, 35.

византијском цару и поверио му бискупа Бруна од Сењија да проповеда нови крсташки поход.¹⁰⁰

После Италије и добијене подршке од папе, Буемон је отишао у Француску новембра 1105. Тамо је добро примљен и неко време је провео на двору краља Филипа I који му је дозволио да тражи људе за поход. Буемон је парадировао по Француској са византијским претендентом на престо и истицао непријатељство Византије према Латинима, како је њен цар паганин, а такође је наглашавао како би се овим ратом прекинуо раскол између две цркве. Подршку му је пружила и грофица од Блоа, а на Васкрс 1106. се у Нормандији састао са њеним братом, енглеским краљем Хенријем I, од кога је такође добио подршку. На грофичину иницијативу Буемон се после овог сусрета оженио у Шартру Филиповом кћерком Констансом, бившом грофицом Шампање. Поред овог политичког брака, склопљен је још један тако што је краљ своју млађу кћер Сесилу послао Танкреду у Антиохију. Ове брачне везе су значајно помогле Буемоновј сврси и подигле углед Нормана. Исте 1106. на концилу у Поатјеу крсташки поход је званично отпочео. Циљ је формално и даље био одлазак у Јерусалим, али чим се Византија *умири*. Пасхал је остао при Буемоновом антивизантијском ставу и није порицано да је сврха похода ипак рат против Византијског царства. До августа Буемон је остао у Француској (можда је посетио у неком тренутку и Шпанију) а затим се вратио у Апулију.¹⁰¹

Током Буемоновог путовања по Италији и Француској и ширења антивизантијске пропаганде, ни Алексије није седео скрштених руку. Још од преписке са Урбаном II Алексије је био у дослуху са опатом Одеризиом из Монтекалина. После је преписку наставио и са опатима Отонеом и Ђерардом, али не и са Бруном од Сењија, који је био опат управо у време Буевог крсташког рата. Алексије је 1106. послао изасланике у Монтекасино да агитују против Буемона и његовог подухвата. Питање је да ли је ту уопште имао неког успеха, по свему судећи не јер је главни Буемонов проповедник био управо Бруно. Иако у Монтекасино није имао резултата, поново се обратио Млечанима подсећајући их на споразум из 1082. како би послали флоту. Њима, а нарочито Ђеновљанима и Пизанцима, је писао да не помажу више Норманима. Као вид своје антипропаганде Алексије је наставио са откупљивањем крсташких заробљеника из Египта. Циљ је био да се према њима лепо опходи, а затим их је пуштао назад да се врате у своју домовину како би причали у његову корист оповргавајући Буевонове оптужбе. Колико год ова Алексијева идеја по Аниним речима звучала домишљато, не треба губити из вида углед који је Буемон тада имао и колико је његова реч значила, поготову што је имао и папину подршку. Што се тиче припрема у самом Царству, Драч и Солун су утврђени за предстојећу одбрану од Нормана, а рашки жупан Вукан је протеран назад у своје земље. За новог дукса Драча је постављен млађи син севастократора Исака Алексије Комнин. Цар је реорганизовао и флоту поставивши на њено чело великог дукса Исака Контостефана. Контостефан је почетком 1107. покушао самоиницијативно да

---

¹⁰⁰ Fink, *The Foundation of the Latin States*, 390-391; Runciman, *A History of the Crusades II*, 47; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 281.

¹⁰¹ *Alexiad*, 152; Fink, *The Foundation of the Latin States*, 391; Riley-Smith, *The crusades*, 544; Runciman, *A History of the Crusades II*, 48-49; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 282-283.

опседне Отрант који је бранила Танкредова мајка и Гискарова кћер, Ема, али без успеха.¹⁰²

Буемон се припремао за поход од августа 1106. до септембра 1107. Војска је сакупљана у Барију, а затим је требало да исплови из Бриндизија. Са Буемоном и Бруном на поход су пошли људи из већег дела западне Европе, али је бројност експедиције упитна. Буемон се 9. октобра искрцао код Валоне. Контостефан је требало да брани положај али је имао више пропуста (Теотокис сматра да је можда био у договору са Буемоном) те је команду над флотом преузео Ландолфо који је и извештавао цара о Контостефановим необичним потезима. Након што су освојили Канину и Орикон, Нормани су поставили логор око Драча и тако је почела опсада града октобра 1107. Алексије је одлучио да презими у Солуну, а пре тога је склопио примирје са Килиц-Арсланом и добио од њега најамнике. У децембру је пред Драч стигла млетачка флота коју је предводио лично тадашњи дужд Орделафо Фалијер. Пошто је византијско-млетачко бродовље пресекло норманске везе са Италијом, војни логор је био у тешком положају. Поред маларије и глади, појавила се нарочито дизентерија. До пролећа Буемон није правио никакве веће офанзиве, а Алексије је у Солуну регрутовао војску. Пошто су са пролећем Нормани кренули у жешћи напад, Алексије је долином Девола стигао у близину Драча. Тада су византијски заповедници вршили нападе на места која су држали Нормани, правећи диверзије и томе слично, али цар није хтео да улази у отворени сукоб са непријатељем. Уз помоћ Нормана и осталих Латина у својим редовима, Алексије је хтео да ступи у контакт са Буеиновим најоданим људима попут његовог брата Гија и Ришара од Салерна¹⁰³. Ана Комнина преноси причу о писмима која је цар послао у нормански логор како би их Буемон пронашао и посумњао у верност својих сарадника. Писма су била одговор на непостојеће понуде норманских барона да издају свог вођу. Буемон ипак није насео, али је поред ове Анине епизоде чињеница да је било дезертера и да се Буемон плашио да се неко од норманских барона не окрене против њега. Стање ствари се за Буемона посебно погоршало када је на чело византијске флоте постављен Маријан Маврокатакалон који је још више угрозио Нормане. Због све већег броја дезертера и притиска Ромеја са свих страна, ослабљен болестима и глади, Буемон је прихватио савет својих људи да преговора са царем.¹⁰⁴

На обалама Девола у Алексијевом војном логору Буемон је био спреман да одустане од мировног споразума, али га је паниперсеваст Нићифор Вријеније ипак убедио да прихвати цареву понуду. Примирје је склопљено септембра 1108. Одредбе овог примирја познатог у литератури као Деволски споразум су нам сачуване у целости у виду хрисовуље која се налази у XIII књизи Алексијаде¹⁰⁵. По Деволском споразуму, између осталог, Буемон се заклео на верност као вазал царевима Алексију I и Јовану II – за вазала се користи термин *ἀνθρωπος λιζιος* што по феудалној терминологији како објашњава Лили значи да вазал није могао да ступа у дубље феудалне споразуме без царевог одобрења, морао је војно да помаже цара против његових непријатеља онолико колико у датом тренутку може и све што освоји цар има да одреди судбину тих области

---

¹⁰² *Alexiad*, 152, 154-156, 160; Lilie, *Byzantium and the Crusader States*, 74; Runciman, *The Eastern Schism*, 105; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 285.

¹⁰³ Није јасно како је Ришар од Салерна у исто време био и регент у Едеси и учесник Буеинове војне.

¹⁰⁴ *Alexiad*, 161-173; Runciman, *A History of the Crusades II*, 49; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 286-298.

¹⁰⁵ *Alexiad*, 176-181.

или градова; вазали су и сви његови поданици; сви Нормани који из Италије буду хтели да пређу преко царева територије морају прво да му се закуну на верност; Буемон остаје кнез Антиохије под царевом врховном власти; у склопу његове кнежевине су Антиохија са околином на северу све са Германикијом и земље које је освојио од муслимана, али не и киликијски градови и Лаодокија, које мора да врати цару; мора да врати православног патријарха у Антиохију; у обавези је да сви његови људи као и Танкред поштују одредбе овог уговора и да их по потреби силом на то натера; по Буеиновој смрти заклетве његових вазала према цару остају важеће; Антиохија се после Буеинове смрти враћа у византијске руке али не и Едеса чија је независност загарантована и Буемон са њом може располагати како жели. Алексије је овим добио стање ствари као из 1101. или 1104, те Лили, а са таквим гледиштем се отприлике слаже и Теотокис, види Буеина а не цара као правог победника, поготову што кнезу Антиохије следује годишњи доходак од 200 талената златника који је кован за време цара Михаила VII¹⁰⁶ из Цариграда. По Рансиману споразум је занимљив јер показује већ спомињану промену Алексијеве политике, где он одлучује да норманско питање реши тако што ће дозволити постојање вазалне Антиохијске кнежевине. Поред вазала у самој Антиохији, цар је требало своју власт да спроводи и кроз личност патријарха и антиохијску цркву. Антиохија тиме представља византијску полунезависну провинцију на крајњем истоку у Сирији, истурену дубоко у турску територију као нека врста тампон зоне против Турака. После склапања Деволског споразума Буемон је добио титулу севаста и тражио је од цара да презими на Балкану пре него што се врати кући. Након одласка у Апулији више је никад није напустио. Потпуно је остао неактиван (што је можда разлог зашто Ана Комнина наводи да је умро убрзо након Девола), а историчари сматрају да је преминуо марта 1111. године.¹⁰⁷

3. 8. Византија и Нормани до Алексијеве смрти

За време Буеиновог крсташког рата Танкред је искористио прилику да поврати поседе које је Антиохија изгубила 1104. 1107. када је Буемон напао Драч, Алексије је опозвао Кантакузина из Лаодикије и Монастру из Киликије пошто му је било потребно појачање на западу. Одбрану Киликије је поверио јерменском кнезу Лампрона Ошину, а Лаодикије Пецеји. Користећи одсуство главне византијске флоте и уз помоћ Пизанаца, Танкред је освојио Лаодикију пролећа 1108. Затим је на зиму кренуо преко Аманског горја у опсаду Мопсуестије, коју је освојио 1109. као и Тарс и Адану те је у византијским рукама остао само западни део Киликије. Један од разлога зашто је Танкред с лакоћом успео да освоји већи део Киликије је Ошиново напуштање одбране византијскихседа како би се вратио у своје земље на Тавросу.¹⁰⁸

Танкред није имао намеру да поштује одредбе Деволског споразума. Алексије му је понудио дарове и *угодан живот* ако пристане да поштује одредбе на које се обавезао Буемон али је антиохијски регент остао неумољив. Пошто није могао да се споразуме са Танкредом, цар је склопио споразум са селџучким султаном Мухамед-шахом (1105-

---

¹⁰⁶ Ипак треба додати да су златници Михаила Дуке били најлошији и тада је византијска монета највише изгубила на вредности. О томе више у шестом поглављу овог рада на страни број 50.

¹⁰⁷ Lilie, *Byzantium and the Crusader States*, 75-79; Runciman, *A History of the Crusades II*, 50-51; Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 298-300.

¹⁰⁸ *Alexiad*, 153; Fink, *The Foundation of the Latin States*, 392; Lilie, *Byzantium and the Crusader States*, 83; Runciman, *A History of the Crusades II*, 53-54.

1118) против Антиохије. Све до Танкредове смрти 1112. Селџуци су вршили озбиљне притиске на Антиохију и Едесу. На јесен 1111. Вутумит је послат преко Кипра у Трипол да се споразуме са грофом Бертраном, Сен Жиловим наследником¹⁰⁹, око борби против Нормана у Антиохији. Исто је понуђено и Буемону I и Жослену од Куртенеа. Због проблематичних односа између крсташких држава и Бертранове смрти Вутумит се 1112. вратио у Цариград јер није успео у својим дипломатским напорима да пронађе савезнике. Алексије је једино Багдад успео да подстакне на рат са Антиохијом, а од крсташких држава највише што је могао да очекује била је неутралност.¹¹⁰

Алексије није тражио потенцијалне савезнике само на истоку већ и на западу. 1110. имао је успеха у преговорима са Пизом те је тако октобра 1111. дата заклетва цару за хрисовуљу са трговинским привилегијама и заштитом положаја у читавом Царству, где су од њих једино Млечани били у повлашћенијем положају. Лили сматра да је поента овог споразума са Пизом подршка за освајање Сирије и Палестине. У том погледу, он даље сматра да је ђеновљанско-пизански напад на Хелеспонт исте године имао за циљ да им цар што пре изда повељу, а византијски интерес је био да привуче себи Венецију и Пизу како би добила поморску супериорност против Антиохије.¹¹¹ Исте 1111. после Буемонове смрти у јужној Италији су на власти биле три удовице: Аделазија у Палерму, Адела Фландријска у Напуљу и Констанса у Таренту. Ово је искористио Алексије да се измири са Пасхалом II без учешћа Нормана по одласку Хајрниха V из Италије. Нудио је папи унију и 1112. је послао ново посланство у Монтекасино како би италијански клир утицао на норманске бароне да се одвоје од Антиохије. Пошто је у то време Алексије све напоре усресређивао на Нормане у Сирији, Лили истиче да је Алексије хтео да осигура мир на западу и да је то био циљ ових дипломатских мисија.¹¹²

Византија у том моменту није могла да обезбеди мир са свих страна, те планирани напад на Антиохију 1113. никад није уследио због проблема са Куманима на Балкану и Турцима у Малој Азији. Поново треба напоменути значај Антиохије који истиче Лили да би се повратила Мала Азија, како би се схватило зашто Алексије до краја своје владавине не одустаје од антиохијског питања. Након што се 1116. решио турске опасности, Алексије је по последњи пут покушава да се обрачуна са антиохијским Норманима. Године 1117. је послао једну мисију папи Пасхалу II о којој се не зна много, али могуће да је циљ био исти као и код претходних посланстава. Ордерик Витал за 1118. годину каже да је византијско изасланство дошло у Антиохију ради склапања брака између цара Јована II и антиохијске принцезе. По Лилијевом тумачењу, пошто је изасластвено било у Антиохији и 1119, могуће да није реч о браку између Јована и антиохијске принцезе (пошто је Јован већ одавно био ожењен Ирином Пирошком) него

---

¹⁰⁹ Бертран је дошао 1109. у Сирију да наследи очеве поседе јер је Сен Жил умро 1105. Још од крсташког похода 1101. и 1102. када је Танкред заробио Сен Жила и присилио га да не осваја територије од Антиохије до Акре била је прекинута византијско-провансалска сарадња. По доласку Бертрана Алексије је склопио споразум са Рејмоновим сином о наставку добрих односа. Пошто је Рејмонов нећак Гијом Журден био наследник грофовије Трипол он није хтео да преда власт Бертрану. Журден је постао Танкредов вазал да би добио помоћ за своје право, а Бертран је постао вазал Бодуена I. После сукоба крсташких држава али и измирења, стање ствари је било тако да је Журден добио Акру и остао Танкредов вазал, а Бертран је остао у Трипољу као вазал Бодуена I. Овим је Византија изгубила свој ранији утицај какав је имала за време Рејмона Сен Жила. (Fink, *The Foundation of the Latin States*, 395-398)

¹¹⁰ *Alexiad*, 182-183, 185; Lillie, *Byzantium and the Crusader States*, 85-87.

¹¹¹ Lillie, *Byzantium and the Crusader States*, 87, 92.

¹¹² *Ibid*, 92; Runciman, *The Eastern Schism*, 105.

Јовановог сина, како би тако Комнини дошли у посед кнежевине. Иако се са Алексијевом смрћу 1118. завршава тема овог рада, треба само додати да је овакав брак по Виталовим речима упитан и да се не зна колико је Рожер од Салерна као регент могао да одлучује о брачној политици без Буемона II.¹¹³

---

¹¹³ Lillie, *Byzantium and the Crusader States*, 93.

4. Идеолошки погледи

Разматрајући најважније наративне изворе за долазак Нормана у Италију, као и савремене локалне хронике, може се видети да сви они славе норманско освајање. Гискаров биограф Гуљелмо Апуљски је славио што крајем XI века, када је писао своје дело, Грци више нису владали тим простором, а сличан је став и Амата из Монтекалина који је своју *Историју Нормана* написао око 1080. године. С друге стране, Жофроа Малатера у *Делима грофа Рожера и војводе Гискара* морално исправне Нормане ставља насупрот не само Грка већ и италијанских Лангобарда¹¹⁴, али не треба губити из вида да је Жофроа за разлику од Гуљелма и Амата који су били из Италије дошао заједно са Норманима. Ипак, и он говори о Божијем надахнућу при освајању Италије и Сицилије које је било неизбежно као вид Божије промисли. Овакав став резултира тиме што су наши извори настали када је сам чин норманског успостављања власти већ био свршен и када су искази историчара били више него пристрасни. Да су Нормани у почетку били далеко од побожних ратника у очима савременика сведочи чињеница да их је папство после пораза код Чивитатеа називало *новим Сараценима*.¹¹⁵

Црква је још пре крсташких ратова користила термин *ослобођење* за ратове против муслимана у Шпанији али и на Сицилији, а за последњу је папа Александар II праштао грехе¹¹⁶ учесницима у рату. Наратив је конструисан да норманске освајаче који су били католици представи као верски надахнуте ослободиоце муслиманске Сицилије. С обзиром да је Гискарова титула од 1059. гласила *по милости Божијој и Св. Петра војвода Апулије и Калабрије, а уз њихову помоћ потом и Сицилије* јасно је да су Нормани своју власт доводили Богу али и папи, што је било веома битно за легитимизацију норманских освајања. Њихово заузимање Сицилије можемо повезати са крсташким ратом и доласком Латина из Европе у Свету земљу те је у том контексту занимљива тврдња познијег арабљанског историчара Ибн Ел Атира (1160-1233) који је видео везу између реконкисте Шпаније, освајања Сицилије и Првог крсташког похода, сваљујући кривицу на грофа Рожера I. Као и на Сицилији, Латини су хтели да успоставе римску цркву и по освајању Антиохије. Пошто је 1. августа 1098. умро бискуп Адемар Пијски, ког је просечан крсташ видео као правог предводника похода, Латини су 11. септембра послали папи писмо тражећи од њега да заузме најстарије седиште апостола Петра, Антиохију, те да тако буде епископ два древна седишта пентархије, иако је патријарх Јован Оксит још увек био у животу. Крсташи су се у писму жалили на Грке, Јермене, Сиријце (вероватно несторијанце) и јакобите, које су све заједно називали јеретицима. Учврђивање Нормана и католичке цркве у Антиохији Византија је сматрала ударом на своја права, као и током догађаја у Италији средином столећа, поготову јер су Ромеји својом земљом сматрали не само Сирију већ и Палестину све до Египта.¹¹⁷ Ромеји су у себи видели улогу некога ко је требало да успостави и брани хришћанство не само у Европи и Малој Азији, већ и у Сирији и Египту.¹¹⁸

¹¹⁴ Malaterra, 54-60, 71, 102, 203.

¹¹⁵ Giunta, *Byzantini e bizantinismo*, 36; Loud, *Southern Italy*, 98.

¹¹⁶ Malaterra, 111.

¹¹⁷ Houben, *Roger II*, 17; Lillie, *Byzantium and the Crusader States*, 19-23, 40; Lopez, *Norman Conquest of Sicily*, 54, 58; Richard, *Organization of the Crusader States*, 238; Riley-Smith, *The crusades*, 536; Runciman, *The Eastern Schism*, 81, 86.

¹¹⁸ Alexiad, 82.

Анимозитет који је настао између Латина и Ромеја током крсташког рата је почивао на међусобним разликама по питању вере (тачније црквених обреда, јер су савремени латински хроничари као и васељенски и остали источни патријарси још увек веровали у постојање једне заједничке цркве), традиције и културе те је западни свет лако оправдао своје непријатељство према Византији. Постојала је дакле разлика у перцепцији између виших слојева, који су (углавном) и даље видели јединство Латина и Грка, и нижих слојева који то нису, те су крсташке вође стално морале да подсећају своје људе да су и Грци и Сиријци такође хришћани као и они. С друге стране, Ромеји су били уверени да крсташки поход није била помоћ источном хришћанству и Византији већ начин да Латини на челу с папом прошире своју власт. Сама идеја светог рата православним хришћанима је била неприхватљива, јер је још Василије Велики тврдио да рат никада не може бити свет, чак и када је неопходан. Односе је додатно уздржала Пасхалова подршка Буемоновом крсташком рату. Тек је ово био коначни облик шизме, јер за разлику од екскомуникације Григорија VII која је била усмерена на личности царева Нићифора Вотанијата и Алексија, овим потезом је изгледало да папа све становнике Византије сматра неверницима.¹¹⁹ По Рансиману је овај договор између Буемона и Пасхала II много више раздвојио две цркве него шизма из 1054. године¹²⁰, а Острогорски је на следећи начин прокоментарисао Буемонову активност припреме за свој рат против Византије 1106: „На путу по Италији и Франуцској Боемунд је својом антивизантијском пропагандом допринео више него ико други стварању легенде о неверству византијској цара према крсташима.“¹²¹ Како би своје поступке оправдао, као и заузимање Антиохије, Буемон је био принуђен да убаци спорни пасус у *Дела Франака* тврдећи како је Алексије тај који је прекршио споразум а не он. Јасно се види да су почетком Првог крсташког рата Ромеји виђени као хришћани попут Латина, али је Буемонова делатност довела до тога да се крсташки ратови уопште протумаче у Византији као напад на православне хришћане. Иако се после пропасти Буемоновог похода Алексије измирио са Пасхалом II, наведени догађаји су ипак појачали нетрпељивост Ромеја према Риму. Ана Комнина, пишући своју историју четрдесетак година после догађаја о којима говори, спомиње да се Буемон састајао са папом припремајући рат против Византије, како додаје, јер су варвари мрзели Ромеје још од давнина.¹²² Већ је речено о неуспеху Алексија да оповргне Буемонове гласине и пропаганду, а треба напоменути да је и сам Деволски споразум био у духу измирења, односно представљање царева милости према побеђеном нападачу, јер су, по Аниним речима¹²³, за њега и Нормани били хришћани.¹²⁴

Што се тиче слике Нормана наративни извори их приказују као иделане примере витештва, авантуристе, храбре, побожне, али на првом месту ипак изузетне ратнике.¹²⁵ Ову њихову особину коју су и они сами врло радо истицали, дичећи се својом вештином¹²⁶ која их је чинила супериорним у односу на друге народе, потврђују и

¹¹⁹ Richard, *Organization of the Crusader States*, 233; Runciman, *The Eastern Schism*, 82, 85, 94, 103.

¹²⁰ Runciman, *A History of the Crusades II*, 47.

¹²¹ Острогорски, *Историја Византије*, 344.

¹²² *Alexiad*, 160.

¹²³ *Ibid*, 182.

¹²⁴ Lilie, *Byzantium and the Crusader States*, 6, 80; Runciman, *The Eastern Schism*, 84, 95.

¹²⁵ Lopez, *Norman Conquest of Sicily*, 60.

¹²⁶ Нормански витезови заиста јесу били супериорнији од византијских и муслиманских војника, због добрих коња, лаких верижњака и штитова у облику бадема. (Houben, *Roger II*, 11)

Ромеји, тачније Ана Комнина. Она говори да су Нормани изузетно добри борци на коњу са копљем и да су генерално вични војевању. С друге стране током описа Буеомоне опсаде Драча 1107. Ана се исмева норманском начину ратовања, нарочито њиховом *овну*, једној врсти опсадне справе, док нормански писци не пропуштају прилику да спомену византијско оружје познато као *грчка ватра*, чак и када није била реч о аутентичној запаљивој смеси коју су користили Ромеји него било шта слично.¹²⁷

Ана Комнина представља норманске вође Гискара и Буемона на сличан начин, наглашавајући да је други био идентична слика свог оца. Обојица су морално лоши људи, али им је физички изглед репрезентативан. Ипак, занимљиво је да Ана говори како је Гискар био под Божјом заштитом иако је био зао човек. Када описује Латине (тачније Млечане) каже да су били невероватно похлепни, а ова особина се приписује свим Латинима па вероватно да су Ромеји тако гледали и на Нормане. Они такође не умеју да обуздају своју страст, варљив карактер их чини неодлучним, а због своје изразите похлепе не презају ни да погазе дату реч. На сличан начин су и Латини видели Ромеје. Малатера назива Грке *увек подмуклим народом* који није вичан рату јер живот проводе у сластима и задовољствима. Као прави непријатељи хришћана, по речима анонима *Дела Франака*, Грци су од почетка крсташког рата били против Латина, пуштајући паганске Туркопуле и Печенеге да нападају војску Жофрое Бујонског уз одобрење највиших власти, или се радујући над покољом хришћана у Малој Азији јесени 1096. што је наводно радио Алексије. Можда је византијско коришћење нехришћанских плаћеника било посебно на мети латинских извора, иако су и њихови владари (конкретно Гискар и Рожер I)¹²⁸ у својим редовима имали одреде друге конфесије. И Ана спомиње како је после неуспеле акције великог дукса Контостефана да заузме Отрант Буемон заробио византијске Печенеге који су учествовали у борбама и онда их однео као заробљенике папи у Рим да би сви могли да виде како један непријатељ хришћана (Алексије) у својој војсци користи паганске ратнике, што је наравно био још један вид његове антивизантијске пропаганде.¹²⁹

---

¹²⁷ *Alexiad*, 121, 165; *The Deeds of the Franks*, 43, 94; *Malaterra*, 143, 156.

¹²⁸ Theotokis, *Norman dukes against Byzantium*, 170.

¹²⁹ *Alexiad*, 13-14, 19, 75, 125, 133, 135, 160, 175; *The Deeds of the Franks*, 28-29; *Malaterra*, 102, 143.

5. Демографска и верска слика

5. 1. Јужна Италија и Сицилија

Југ Италије и Сицилија су биле хеленизоване још од периода Нарзесових ратова у VI веку, иако је грчког живља било и раније. Лагнобардска освајања нису утицала на етничку слику на југу, све до VIII и IX века када је овај германски народ освојио већи део Апулије осим Салента, а Арабљани Сицилију. Доласком Лангобарда настала је нова германска владајућа класа и црква се постепено латинизовала, а са Арабљанима је стигао и ислам. Овим политичким околностима грчки живаљ није нестао, већ је дошло до миграција. Наиме, Грци са Сицилије су почели да беже пред арабљанским освајачима и у X веку су стигли у Калабрију и Луканију, па и даље све до Салерна. Тиме је овај простор добио још значајни грчки етнички елемент, али на уштрб сицилијанске популације. У оним деловима Италије који је до XI века остао у склопу Византије, њена власт је зависила од царске бирократије, грчке цркве и становништва, али је такође и латинска црква била лојална Цариграду.¹³⁰

Апулија је била настањена мешовитим грчко-лагнобардског живља. Док је јужна област Саленто била доминатно грчка, у средњој и северној Апулији су живели Лангобарди који су причали романским језиком и припадали латинској цркви. Иако се у X и почетком XI века број грчких митрополија увећавао, то није утицало на латинске црквене центре, чији обред током периода византократије није био забрањиван. Поред Грка и Лангобарда, у Апулији је било и доста Словена (међу којима и Срба који су у X веку дошли из Рашке) и Јермена, а у траговима и Сиријаца, Јевреја и Арабљана. Калабрија је била већински грчка, нарочито на југу, те су она и Луканија изгледале као остали делови Византијског царства. Једино је нешто Лангобарда живело на северу ових области. Ипак, са освајањем Сицилије, Арабљана је било и у Калабрији, нарочито око Ређа пошто је био најближи сицилијанској обали. Источни део острва, који је био познат као Вал Демоне (област између Месине, Таормине и Наза, односно северозападна трећина Сицилије) је остао доминатно хришћански и грчки и за време арабљанске власти, док је хришћана било и у Палерму где је било епископско седиште, а у осталим деловима попут Вал Мацаре и Вал Нота (западна и јужна Сицилија) ако је и било хришћана, говорили су арапским језиком. Током муслиманске владавине населили су се највише Арабљани и Бербери, али их није било много и у главном су представљали владајућу класу док је остатак становништва примио ислам и арапски језик. Вал Демоне је остао етнички грчка територија све до XIV века, док се у јужној Италији грчки језик задржао све до данас нарочито у деловима Салента и калабријској области Аспромонте.¹³¹

По доласку Нормана у Италију стари обичаји су остали врло јаки, поготову у градовима где се задржало раније становништво с обзиром да су нови господари више волели да живе на својим земљишним поседима. Између Лангобарда и Нормана никада није настао антагонизам (као што је био случај са норманском Енглеском и Англосаксонцима), али је став према Грцима био другачији. У Италији Нормани и Грци

¹³⁰ Herde, *The Papacy and the Greek Church*, 213-214; Loud, *Byzantium and Southern Italy*, 567.

¹³¹ Falkenhausen, *The Greek Presence in Norman Sicily*, 256-257; Herde, *The Papacy and the Greek Church*, 214; Houben, *Roger II*, 12; Lavermicocca, *Puglia bizantina*, 14, 27; Lopez, *Norman Conquest of Sicily*, 56; Loud, *Byzantium and Southern Italy*, 568, 570; Loud, *The Latin Church*, 13-14, 16; Loud, *Southern Italy*, 94.

су били у директном сукобу, Гискар и Буемон су гледали на Грке као на непријатеље, као на потенцијалну претњу и људе одане византијском цару. С друге стране, на Сицилији где није било директног сукоба са Византијом и раније византијске управе (бар не током освајања острва) грофови Рожер I и Рожер II су подржавали и Грке и њихову цркву, бар током периода о ком је реч у овом раду. Ипак, по сведочењу Малатере, иако су Грци у почетку хтели да сарађују са Норманима при њиховом освајању Сицилије убрзо су постали подозриви према њима, а чак је дошло и до сукоба у ком су се заједно борили Грци из Тројне и Арабљани против Нормана.¹³² Сама реч *Норманин* је за становнике Италије означавала франкофоног човека с оне стране Алпа, али нису сви Нормани одговарали овом опису. Мало више од две трећине људи са неиталијанским именима је дошао из Нормандије, док је остатак био из других делова Француске, Немачке, али и северне Италије. Они су се насељавали у више наврата током XI века све до Гискарове смрти 1085. када су се миграције скоро прекинуле, осим за време регенткиње Аделазије и сеобе из северне Италије на Сицилију. Нормански владари су сами подстицали сеобе Европљана на њихове новоосвојене поседе, поготову на Сицилији где је био јак арабљански елемент. Највише су подстицали насељавање романског становништва, али су на Сицилију дошли и Грци из Калабрије. Уз све миграционе таласе, Нормани су ипак остали релативно малобројни и никада нису успоставили хомогену вишу класу која би чинила ново племство. Један вид интеграције, можда најчешћи и најбољи је било склапање бракова са локалном властелом, а најпознатији пример ове праксе би био брак 1058. између Гискара и Сикелгајте, кћери салернитанског кнеза Гвајмара IV. Нормани нису постали једини земљопоседници и феудалци, већ је било и ранијих лангобардских властелина, а у области Сило у Калабрији чак и грчких. Један од разлога за овакву политику је било што у Апулији није било довољно земље и ту су поседе уситњавани, док су у Калабрији остали ранији крупни поседе са њиховим бившим земљопоседницима, највише Грцима. Што се тиче сељака, њихов положај је постао тежи са норманском владавином и они су вероватно били наследници византијских парика.¹³³

Пре доласка Нормана није постојао анимозитет између две цркве у Италији. То нам потврђује и житије Св. Нила Калабријског у ком се види да су припадници и грчког и латинског обреда видели себе као представнике исте цркве. Грчки монаси попут Нила Калабријског, игумана манастира Гротафере, и Јована Филарета, римског антипапе, су били пример православних Грка који су били интегрисани у црквени живот латинске Италије тог доба и представљали су мост између две верске традиције. Ипак, постојало је ривалство између Рима и Цариграду по питању јурисдикције над Италијом што је оставило замршене односе и хаотично стање са епископијама, али ово није примећивао остатак клира и лаика. Када је 1024. папи Јовану XIX васељенски патријарх Јевстатије понудио договор како би учврстио свој положај у Италији, папа је на почетку био пристао али је морао да повуче своју одлуку на инсистирање Клинијеваца. Пошто је грчка црква зависила од подршке локалног становништва и централне власти, са норманском владавином положај Грка се мењао зависно од међусобних односа нових господара, Рима и Цариграда. Папство је почело директне преговоре са грчким клиром тек по нестанку византијске власти у Италији око 1080. и коначног освајања Сицилије

---

¹³² Malaterra, 92, 94-95, 102.

¹³³ Falkenhausen, *The Greek Presence in Norman Sicily*, 258-259; Herde, *The Papacy and the Greek Church*, 217; Houben, *Roger II*, 11; Loud, *Southern Italy*, 97, 115-116; Martin, *Settlement and the Agrarian Economy*, 34.

1091. године. Грчка црква је била на удару новог, ојачаног и централизованог папства које је желело да коначно уреди црквене прилике у читавој Италији.¹³⁴

Већ је било речи о томе како је црква у Апулији била превасходно латинска, али да су бискупи били одани византијском цару. Он им је за узврат делио црквена достојанства, а катепан Војован је чак по освајању Капитанате имао споразум са папама Јованом XIX и Бенедиктом IX ради организације локалне цркве. Најпознатији пример сарадње је спомињани Ђовани, бискуп Транија, који је био одан Цариграду и васељенском патријарху. Када је на челу папства био Александар II и када су Нормани почели да враћају делове Италије под управу Рима он се решио свих бискупа који су били лојални Византији, доводећи на њихово место подржаваоце реформске политике папства. Ипак, не може се говорити о систематичној латинизацији грчке цркве јер је овај процес трајао вековима. Католичка црква није постала доминатна религија међу становништвом јужне Италије све до почетка XIV, а у неким местима попут Галиполија православље се задржало чак до XVI века. Грчки епископи, свештеници и монаси су почели да се повлаче у Салетно и посебне цркве које су прављене у пећинама, где ће се тек временом појавити и латинско свештенство.¹³⁵ Латинизација је вршена тако што су прво постављани католички бискупи којима су били подложни православни свештеници те је цео систем асимилације био вршен одозго. У ту сврху када је 2. јуна 1094. у Транију умро Никола Ходочасник из Делфа који је пар година проповедао по Апулији, папа га је канонизовао како би латинска црква дала Грцима њиховог свеца и на тај начин придобила локално становништво. Урбан II је коначно 1098. одржао концил у Барију како би интегрисао грчку цркву под норманском влашћу. Највише је потешкоћа било око питања обреда. Папа је на крају дозволио литургију на грчком, коришћење квасног хлеба, али је инсистирао да се у символ веле убаци синтагма *filioque*. На крају је Анселм Кентерберски одржао говор о погрешности грчке форме символа вере која је по њему прелазила у јерес и управо тада је проглашен за свеца поменути Никола Ходочасник.¹³⁶

Слична ситуација је била и у Калабрији, мада је ту црквена организација у потпуности била грчког порекла. Ипак, већ 1079. митрополитско седиште у Ређу је прешло у латинске руке. С обзиром да је у Калабрији грчки елемент био доминантан православна црква је била много јача него у осталим деловима норманске државе. Године 1089. је чак избио сукоб између Василија, кога је васељенски патријарх Козма поставио за митрополита, и папе Урбана II око упражњеног седишта у Ређу. Папа је истицао да Василија не може да постави патријарх из Цариграда јер Италија припада Риму, али је Василије наставио да пориче папину јурisdикцију над грчким епископијама. Иако је покушавао да се избори за своју митрополију у Ређу, без довољне помоћи Цариграда и Гискара који је подржавао папу против грчке цркве, Василије није успео. За разлику од њега, други калабријски епископи, као на пример Росана и Санта Северене, прихватили су папину врховну власт и његова права чиме су задржали своје положаје. Временом је то постала пракса да грчки епископи задрже своју епископију ако признају папу, што је такође био један вид латинизације грчке цркве. Због тога су они који нису хтели да признају римску јурisdикцију отишли на Сицилију, а у Калабрији је

¹³⁴ Herde, *The Papacy and the Greek Church*, 215-216; Loud, *The Latin Church*, 11; Loud, *Southern Italy*, 113; Runciman, *The Eastern Schism*, 34-35, 37.

¹³⁵ О овим црквама ће бити више речи у седмом поглављу на страни број 52.

¹³⁶ Herde, *The Papacy and the Greek Presence*, 217-220; Lavermicocca, *Puglia bizantina*, 58; Loud, *The Latin Church*, 11; Loud, *Southern Italy*, 118; Runciman, *The Eastern Schism*, 77.

настала слична ситуација као и у Апулији где је грчки клир био подређен латинским бискупима. И овде су постојале цркве и манастири у којима су вршене по две службе, а нормански барони су једнако даривали и једне и друге. У оним насељима у којима је било више Грка и црква се дуже одржала, све до XVI века. Када је 1094. умро тадашњи епископ Росана (који био потчињен папи) војвода Борса није на његово место довео латинског бискупа јер се плашио побуне коју би могли да подигну Грци у знак незадовољства.¹³⁷ Све у свему, грчка црква није могла да преживи без Цариграда, иако су одређене везе постојале, те се временом све више асимиловала. Већ 1100. је угашен грчки манастир Св. Марије од Рочеле због недостатка монаха, а једино је од доласка Нормана већи био манастирски комплекс код Катанцара.¹³⁸

На Сицилији су прилике биле другачије с обзиром на то да грчка црква није била под таквим притиском државе и чињеницу да је била једина хришћанска организација на острву поред бројног муслиманског становништва. Без обзира, још 1050. Лав IX је поставио кардинала Амбера за надбискупа Сицилије, мада то није било реално стање, већ само папска претензија на ово острво, као и Гискарова титулатура из 1059. у којој се налазила и Сицилија. Када је освојен Палермо 1072. Нормани су затекли грчког архиепископа Никодима, који је тада служио у једној мањој цркви Св. Ђиријака поред главне градске цамије.¹³⁹ Пошто још није било никакве друге црквене организације, Александар II је потврдио његов положај. Ипак, временом је католичка црква почела да се успоставља широм Сицилије, а Никодим је остао изолаван у Палерму где није било толико Грка тако да га је наследио надбискуп Алшер који је дошао са Норманима. Осим овог примера, Рожер I и Урбан II су организовали латинску цркву само на оним местима где услед арабљанске владавине није било хришћанске јурисдикције, са клиром који је био довођен из Француске. С осталим простором, који је остао све до позног XII века доминантно грчки, као што је Вал Демоне, Рожер I је довео чак 17 грчких црквених званичника, што је знатно мање од укупног броја латинских где је за читав простор Сицилије са Малтом поставио само десеторицу, али тамо где је било Грка, као што је био случај са грчким градом Тројном, његовом престоницом, основао је бискупију, што значи да се ипак ишло на то да се и грчки делови постепено латинизују. Урбан II је дозволио Рожерову делатност постављања бискупа на Сицилији јер због сукоба са царем Хајрнихом IV и антипапом Климентом III није био у стању да острво стави у окриље Рима, те је грофу дао право легата што је створило стање *националне цркве* на Сицилији које није уживао ниједан други владар тадашње Европе. Рожер је оснивао поред латинских храмова и грчке, као што је био манастир Христа Спаситеља у Месини који је био нарочито поштован и представљао је стециште грчког монаштва на острву. Рожерови барони су пратили његов пример те су и они, осим оснивања нових латинских, даривали и старе грчке манастире, што је била и политика његовог сина Рожера II. У организацији и оживљавању православља на Сицилији учествовали су калабријски клирици, као на пример Схоларије, Рожеров капелан, који је основао манастир Христа Спаситеља у Бордонару, јужно од Месине, или Филарет Керамеј из Росана који је ширио хришћанство у Палерму и осталим сицилијанским градовима.¹⁴⁰

---

¹³⁷ Malaterra, 200.

¹³⁸ Herde, *The Papacy and the Greek Presence*, 221-222; Loud, *Southern Italy*, 118.

¹³⁹ Malaterra, 125.

¹⁴⁰ Falkenhausen, *The Greek Presence in Norman Sicily*, 258-259; Giunta, *Bizantini e bizantinismo*, 49-50; Herde, *The Papacy and the Greek Church*, 219; Houben, *Roger II*, 19-20, 34; Loud, *Southern Italy*, 117.

Из свега наведеног, да се закључити да су за разлику од Апулије, у грофовији Сицилији Грци били интегрисани као поданици норманских господара. Због веће писмености лаичког становништва него Нормана, грчке породице су узеле учешћа у норманској администрацији до те мере да су настале и праве династије блиске двору и владаревој канцеларији. Целу администрацију Рожера I су водили Грци, као што су били коморник и мистик Никола из Мезе, протонотар Јован из Тројне, нотар Вонос, логотет Лав, а најпознатији је можда био поменути Рожеров капелан Схоларије из Ређа. Пракса да Грци држе најбитније положаје на Сицилији задржао се и после грофове смрти. Адмирал Сицилије је 1105. уместо коморника Николе постао Христодул. Он је био Грк са Сицилије, образован на византијски начин, а после њега, титулу адмирала је носио Георгије Антиохијски који је 1114. дошао из Северне Африке у Палермо. Сиријски Грк, дошао је код Рожера II након што је на двору Зирида био финансијски саветник, а у Палерму га је примио адмирал Христодул и брзо је почео да напредује у служби. Овакве интеграције свег становништва у државну службу без обзира на њихову етничку припадност које су спроводили грофови Сицилије, као и поштовање локалне аутономије и верске, односно етничке разлике, им је помогла да успоставе чврсту власт. Рожер I је за тако нешто имао практичне разлоге јер је од својих поданика добијао подршку против папе или других хришћана који су доводили у питање његову власт.¹⁴¹

5. 2. Антиохија и северна Сирија

Северна Сирија је пре доласка крсташа крајем XII била једна мултиетничка и мултиконфесионална средина, што је остала и касније. Становништво су већински чиниле хришћанске заједнице, али је било и муслимана и Јевреја. Од хришћана су најбројнији били Грци православци, затим сиријски православци (мелкити), монофизити (јакобитити), монотелисти (маронити, с тим што су они били знатно малобројнији од прве две групе сиријских хришћана и највише су живели на простору Ливана), а било је и несторијанаца. Сиријци или Асирци су били хришћански староседеоци још из V и VI века, али за разлику од јакобита који су имали своју монофизитску цркву, мелкити су били православни хришћани чији је обред био на грчком језику, иако су у свакодневном животу говорили арапски. Што се тиче саме Антиохије, њени житељи су били највише Грци, барем до доласка крсташа када су постали најбројнији јакобитити. Област Антиохије и долина Оронта, све на југу до Трипоља је била доминантно хришћанска. Због толике бројности хришћана Византија је у том делу Сирије имала чврст ослонац, а црква је била прилично јака и после византократије, све до доласка крсташа када је јакобитска постала снажнија. Што се осталих конфесија тиче, битно је напоменути да су већину међу муслиманима у Сирији чинили шиити.¹⁴²

Долазак крсташа у Сирију и оснивање Антиохијске кнежевине је доста променило раније етничке односе. Све до доласка латинске војске у Анадолију управник Антиохије Јаги-Сијан није вршио репресију над хришћанским живљем. Но када је чуо за долазак велике војске са запада уздао се једино у јакобите и заједно се са њима окренуо против Грка и Јермена. Неки су протерани, а неки су сами напустили град, док је Јаги-Сијан антиохијског патријарха Јована V Оксита, који је до тада слободно служио,

¹⁴¹ Falkenhauen, *The Greek Presence in Norman Sicily*, 258; Houben, 22, 25, 33; Loud, *Southern Italy*, 117; Lopez, *Norman Conquest of Sicily*, 66.

¹⁴² Fink, *The Foundation of the Latin States*, 371-372; Mayer, *The Latin east*, 646; Prawer, *Social Classes*, 62, 65-67, 70; Runciman, *The Eastern Schism*, 84.

заробио, а саборну цркву Св. Петра претворио у шталу. По освајању Антиохије папски легат у крсташкој војсци Адемар Пијски је ослободио патријарха Оксита из заробљеништва, а потом су у цркви Св. Петра одржали упоредно две службе, грчку и латинску. Иако је саборна црква обновљена, по сведочењу анонима *Дела Франака*¹⁴³ градске куће и бројне цркве и манастри су знатно страдали током пожара који је изазвао Буемон када је 12. јуна 1098. опседао цитаделу Антиохије. На основу крсташке преписке са Ватиканом изгледа да је Окситов положај већ на почетку почео да се погоршава, а нарочито откако је умро бискуп Адемар 1. августа. Дозволили су му да он рукоположи епископа у Албари где је седиште било упражњено, али њиховог човека Пјера из Нарбоне чиме је ово седиште постало латинско. Након тога латински патријарх Јерусалима Дагоберто је децембра 1099. поставио бискупе у Тарсу, Мопсуестији, Арти и Едеси, што је био директан ударац на права антиохијског патријарха. Латинизација је јасно узела маха када је 1100. Буемон сменио Јована Оксита и за новог патријарха поставио Бернара од Валенсе. На овај Буемонов потез Оксит је са својим најближим клирицима напустио Антиохију и отишао код цара Алексија у Цариград. Алексије је био бесан због Окситовог прогона и смене грчких епископа у Сирији. Није било начина у том тренутку да натера Буемона да врати старог патријарха на његово место, те је дозволио антиохијским клирицима да у Цариграду, с обзиром да се Јован Оксит повукао, изабере новог патријарха, кога је прихватио читав православни свет. Овим чином из 1100. настала је нова шизма која је само још више допринела целокупној шизми између католичке и православне цркве. Грчко свештенство је као и у Италији морало да прихвати власт латинских бискупа, али су потајно чекали повратак свог патријарха и помоћ од византијског цара. Тако је свака хришћанска заједница у кнежевини Антиохији остала доследна свом црквеном поглавару. Значајан моменат који је уследио је било спомињање потписивање Деволског споразума где је Буемон прихватио да врати грчки клир у Антиохији. Алексију је ишло на руку и то што је с Буемоном у походу био и папски легат који је могао да посведочи о обавезама антиохијског кнеза према патријаршији. С обзиром да одредбе споразума нису спроведене у дело ни Грци се нису вратили у антиохијску цркву, а занимљиво да је латински патријарх Бернар покушао да добије одређену самосталност у односу на папу истичићу да је Антиохија старија епископија Св. Петра од оне у Риму.¹⁴⁴

Крсташи нису правили разлику између локалних хришћана, муслимана и Јевреја. У правном смислу за Латине су они сви били *Suriani*, односно народи који *се не покоравају Риму*. Тако није било никакве разлике између Грка или мелкита и било које друге верске или етничке заједнице. Они су сви припадали локалном обесправљеном становништву са локалном аутономијом, за разлику од Латина који су се као владајући слој делили на клир, племство и слободно грађанство. Овакав облик власти где једна виша класа влада над другоразредним поданицима је преузета из муслиманског права и институције *ахл ул-китаб* (што на арапском значи „народ књиге“, а односило се на хришћане и Јевреје које шеријат разликује од осталих немуслимана). Ову владајућу класу, коју су у Антиохији чинили наравно Нормани, локални живаљ је називао Латинима или Францима. Са њиховим успостављањем власти у Сирији за Грке и

¹⁴³ *The Deeds of the Franks*, 80.

¹⁴⁴ Fink, *The Foundation of the Latin States*, 387; Lillie, *Byzantium and the Crusader States*, 64; Richard, *Organization of the Crusader States*, 233-234, 238-239; Runciman, *The Eastern Schism*, 85, 91-92, 94, 97; Runciman, *A History of the Crusades II*, 35; Runciman, *Antioch to Ascalon*, 309.

мелките је наступило горе стање. Већ је речено како је латинска црква основана на штету грчке јер се веровало да је црква јединствена, те нису могли постојати упоредно два епископа. С друге стране монофизити, јакобити и Јермени, су имали свог патријарха који није био смењиван, те су ове верске заједнице биле Норманима природни савезници против православног дела становништва у Антиохији.¹⁴⁵

---

¹⁴⁵ Mayer, *The Latin east*, 644, 646; Prawer, *Social Classes*, 70-73, 76, 102-103.

6. Економија и привреда

6. 1. 1. Јужна Италија и Сицилија

Планинска јужна Италија и Сицилија су у време норманског доласка у XI веку биле примамљив плен за нове освајаче. Врхунац у пољопривредној производњи наступио је средином столећа када су дошли Нормани. На ово нису утицали толико они сами колико демографски раст. Поред пораста броја становништва и развоја пољопривреде, остали феномени овог региона као што је концентрација руралног становништва у стабилна сеоска насеља, нису били карактеристични само за ово поднебље већ се то исто дешавало и на византијском Балкану, али и у другим деловима Европе. Ипак, за разлику од остатка Италије где је пољопривреду пратио и развој мануфактуре, овде економски раст није утицао на остале гране привреде.¹⁴⁶

У Апулију су се због кречњаког тла и суве климе гајиле нарочито житарице (највише пшеница, а потом и јечам), воће (смовке, бадеми, крушке), винова лоза, дуд, конопља, лан у Саленту, Лезину и залеђу Барија и маслине у средњој Апулији. Уз помоћ ових домаћих сировина апуљски градови су се развијали (али опет уз напомену не у значајнијој мери) кроз производњу уља, жита, вина, тканине од лана и свиле. У градовима као што су Бари, Отрант, Бриндизи, Орија и можда Тарент обрађивана је свила не само из Апулије већ и Калабрије.¹⁴⁷

Управо је Калабрија била византијска провинција која је још од краја X века економски можда и највише цветала, првенствено због виноградарства и свиларства. Овде су узгајане исте житарице и воће (осим лубеница којих је било и на Сицилији) као у Апулији зависно од дела Калабрије, јер је део окренут ка Тиренском мору попут Кампаније имао влажну климу те су се ту узгајале махунарке, такође лан, конопља и винова лоза, али је било и доста дивљег кестена, лешника и ораха. Међутим, економски гледано ни по чему се Калабрија овим културама није издавајала осим обиљем дуда и узгојом свиле. Потенцијал за узгој свиле је открио крај X века када је међу византијском вишом класом услед акумулације капитала дошло до веће потражње за овом фином тканином, чиме се посебно поспешила производња не само на Пелопонезу и Теби већ и у Калабрији. Свила која се производила ван Цариграда је толико добила на замаху да је епарху било наложено да се стара да престоница не изгуби свој монопол у производњи који је до тада имала. Колико је калабријска свила била значајна говори податак да је по арабљанским изворима тог доба на Медитерану после муслиманске Шпаније највећи произвођач била Калабрија. Иако је економски раст био приметан у овој византијској провинцији, на њу су лоше утицали арабљански упади почетком XI столећа. Када су Нормани освојили ову област она је тада већ неких тридесетак година била у фази опоравка, а с обзиром на нормански начин ратовања, могуће да је долазак Нормана био још један ударац за калабријску привреду. Оно што је сигурно је да расцепом веза Калабрије са остатком Византијског царства долази до губитка на значају калабријске свиле услед нових економских околности.¹⁴⁸

---

¹⁴⁶ Loud, *Southern Italy*, 96; Martin, *Settlement and the Agrarian Economy*, 17, 44-45.

¹⁴⁷ Lavermicocca, *Puglia bizantina*, 15, 49, 51; Loud, *Southern Italy*, 96; Martin, *Settlement and the Agrarian Economy*, 37.

¹⁴⁸ Jacoby, *Silk production*, 425; Loud, *Byzantium and Southern Italy*, 569; Loud, *Southern Italy*, 96; Luzzati Laganà, *La Calabria*, 35; Martin, *Settlement and the Agrarian Economy*, 38.

Док је Сицилија била византијска провинција све до IX века ово острво је било периферија Царства која је у главном служила за производњу жита. Са арабљанским освајањем у IX и X веку долази и до развоја пољопривреде увођењем нових начина земљорадње, уситњавањем некадашњих великих латифундрија, али оно што је било још значајније, на Сицилији су почеле да се узгајају нове културе. Поред онога што је било у Италији, овде су се узгајали још и цитрусно воће, сирак, папирус, памук, датуле и шећерна трска. Ове последње две културе се због климе нису трајно задржале и вероватно их од времена владавине Фридриха II више није било. Пре доласка Нормана на Сицилији није било индустрије осим производње ткакине од памука и свиле, али треба напоменути да су арабљански писци истицали да је острво било богато металима и минералима, нарочито нишадором. Без обзира, Сицилија је и даље била позната по извозу жита широм Медитерана.¹⁴⁹

Што се тиче економских центара, у јужној Италији једини већи град је био Напуљ. На Сицилији је најзначајнији трговински, верски и административни центар од времена арабљанске владавине био Палермо, где су долазили и муслимански и хришћански трговци. Палермо је преузео ранију улогу коју су током византијске управе имали градови на источној обали попут Сиракузе. Што се унутрашњости острва тиче, није било значајнијих центара и једино су лучки градови били од релативне важности. Слично је било и са лукама у Апулији и Калабрији. Док су у X веку у Апулији најзначајнији били Бриндизи и Отрант, у следећем столећу је то постао Бари који је био највећа јадранска лука после Венеције. У Калабрији се број приморских градова смањивао али су стари центри остали битни попут Ређа који је 1027. обновио катепан Војован, а цар Константин Мономах је чак и основао Катанцаро на Јонском мору. Што се апуљских градова тиче и њихових трговачких веза и комуникација, каботажа је постојала из лука попут Барија, Бриндизија, Отранта и Тарента спајајући југ Италије са другим градовима јадранске обале попут Валоне, Драча, Котора, Дубровника и Сплита, али и са удаљенијим центрима као што су Александрија, Антиохија, Тарс, Кипар, Солун и Цариград.¹⁵⁰

6. 1. 2. Антиохија и северна Сирија

Рељефно гледано, на простору норманске кнежевине у Антиохији било је Аманско горје, антиохијска равница и кречњачке планине северне Сирије. Због таквог терена пољопривреда је била могућа једино тамо где је било воде или система за наводнавање. Такви повољни предели за пољопривреду су били долина Оронта која је била изузетно плодна, као и приобална сиријска обала. Попут Апулије која је имала исту врсту кречњачког планинског тла, и у северној Сирији су узгајане маслине и винова лоза. Од култура су се највише гајиле житарице које су могле скоро у свим пределима да се узгајају (на првом месту пшеница, затим јечам, овас и просо). Обрадива земља је била изузетно плодна, а урод је зависио од обиља кише током зиме. Практиковало се одмарање земљишта од пола године, када су на месту житарица сађене летње биљке попут леблебије, сусама и сирка. Од поврћа су се гајили пасуљ и сочиво, а вероватно је

---

¹⁴⁹ Houben, *Roger II*, 12, 26; Lopez, *Norman Conquest of Sicily*, 55; Martin, *Settlement and the Agrarian Economy*, 18.

¹⁵⁰ Houben, *Roger II*, 12-13; Lavermicocca, *Puglia bizantina*, 43,49; Lopez, *Norman Conquest of Sicily*, 63; Loud, *Byzantium and Southern Italy*, 569; Luzzati Laganà, *La Calabria*, 33-34; Martin, *Settlement and the Agrarian Economy*, 45.

узгајано и крмно биље јер није било довољно свеже траве за коње. Ипак, најзначајнији артикли су били маслине као и грожђе које се нарочито гајило између Лаодикије и Оронта. Виноградарство је напредовало доласком крсташа јер муслимани нису у тој мери узгајали винову лозу пошто нису пили вино.¹⁵¹

По Пруцу најплодније области су служиле за узгајање памука (који је био значајан извозни артикал почетком XII века), шећерне трске и грожђа. С тога је увек постојала потреба за житом, а пошто држава није могла увек да произведе довољне количине Антиохија је морала да увози. Копном је било веома тешко допремити робу, а од муслиманских држава није увек било могуће набавити жито што због ратова што због тога што ни они сами нису увек имали довољне количине. Тако је главни извозник била Византија. Византијско царство је било најзначанији произвођач пшенице који је снабдевао норманску кнежевину преко Кипра и Егејских острва. Овај фактор је био често примењивано економско оружје против Нормана током периода сукоба, који скоро да нису ни престајали. Ипак, највећи произвођач жита у Медитерану, Сицилија, је вероватно за време византијских санкција испоручивала потребну робу свим крсташким државама на Леванту, а нарочито својим норманским сродницима у северној Сирији. Тако је при удаји Аделазије за краља Бодуена I с њом у Свету земљу дошло бродовље са житом, вином, уљем и усољеном рибом. Тиме је Сицилија постала кључни снабдевач крсташких држава у овом периоду, што ће остати и касније.¹⁵²

6. 2. Преглед економског стања у Византији током XI века

Након описа економских одлика простора који су освојили Нормани и како су се оне промениле са новим политичким околностима, треба направити и кратак преглед византијске економије током датог периода.

Гледајући економску ситуацију Византије по владавини царева XI века, финансијски ситем је почео да се урушава за време Исака I Комнина да би банкротирао за време Нићифора III Вотанијата. Потоњи византијски писци су за неуспех византијске политике па и привреде кривили цара Мономаха због пропасти његове реформске политике. Без обзира, од Мономаховог времена је почела да се квари вредност новца, а ово је пратила и инфлација византијских титула. Криза је била изразито приметна још од владавине цара Михаила Дуке, али је коначни финансијски крах уследио за време Алексија I Комнина¹⁵³. У првој деценији његове владавине византијски златник је био спао са 24 на осам карата финоће. Царство је остало без својих поседа у јужној Италији и већег дела Анадолије, а губитак територија је означавао и губитак пореских прихода. Алексије је због тога спровео монетарну реформу, смањујући византијској номизми вредност за две трећине и уводећи сребрни и бакарни новац. До стабилизације монетарног система је дошло 1092. Настанком новог феудализма где су проијари заменили стратиоте и опоравком економије стање у држави се поправило. Ипак, иако је Алексије успео да током своје владавине поврати неке делове Царства, други делови (попут оних које су освојили Нормани) су остали трајно изгубљени.¹⁵⁴

---

¹⁵¹ Richard, *Agricultural conditions*, 253, 258, 260.

¹⁵² Ibid, 261-266.

¹⁵³ *Alexiad*, 45, 59-60.

¹⁵⁴ Angold, *Belle époque or crisis?*, 597, 600, 619; Острогорски, *Историја Византије*, 327, 347-350; Whittow, *The Middle Byzantine Economy*, 475.

Без обзира на финансијке потешкоће током већег дела столећа, у XI веку напредовали су грчки градови у Византији који су постали центри трговине и занаства. Теба је постала велики произвођач свиле, а егејска трговина је цветала уз приметан демографски раст у тој области. Поред градова у Грчкој и на Балкану и села су напредовала, те се у овом периоду тежиште Византије пребацило из Азије у Европу. Новац се кварио управо како би се повећао његов промет.¹⁵⁵ Ове наведене одлике византијске провинције се уклапају у слику јужне Италије тог доба, нарочито Калабрије.

За крај треба споменути још једну новину у византијској економији крајем XI века на коју су исто посредно утицали Нормани и њихова војна кампања из 1081. године. Већ је било речи о привилегијама које су добили Млечани 1082. и Пизанци 1111. ради помоћи против Нормана прво у Италији, а потом и у Сирији, чиме су се италијанске поморске републике инфилтрирале у византијски привредни живот. По Анголду републике су преузеле улогу коју су Руси имали за цареve X века¹⁵⁶, с тим што ће ови односи потрајати много дуже, али оно што треба нагласити је да је камен темељац постављен управо током византијско-норманских сукоба.¹⁵⁷

---

¹⁵⁵ Angold, *Belle époque or crisis?*, 591, 621.

¹⁵⁶ Ibid, 625.

¹⁵⁷ Ово не значи да су поморске републике биле потпуно на страни Византије. Иако су хрисовуљом из 1082. Млечани добили трговачка права и у градовима истока попут Тарса, Мопсуестије, Антиохије и Лаоидикије, то није спречило Млечане да се споразумеју са новим крсташким државама, а од Буемона су већ на пролеће 1100. добили трговачке привилегије за исту ону област где им је трговачка права гарантовао византијски цар. Слично је било и са Пизанцима који су сарађивали и са крсташима али и са византијским царем. (Lilie, *Byzantium and the Crusader States*, 64, 81)

7. Културни утицаји

Културни утицаји између Нормана и Византије у овом периоду још нису били толико живи на свим просторима где су Нормани имали своје државе.¹⁵⁸ Њиховим доласком у Италију источни хришћански културни утицаји нису замењени западним већ су нови нормански господари били надахнути византијском културом и наслеђем, што је по Ђунти чак толико утицало на њих да је Гискар добио идеју да оснује сопствено Царство.¹⁵⁹ У сваком случају, с обзиром на временски оквир овог рада, може се говорити само о одликама ових култура у датом моменту као што је случај са Италијом и знацима о томе како ће се византијски утицаји још више прожети кроз норманску уметност у следећем столећу на Сицилији.

Византијска управа у Италији са седиштем у Барију је баштинила наслеђе Равенског егзархата. После губитака Равене и Сиракузе када је седиште коначно пребачено 970. у Бари, катепанова резиденција, Преторион, је био подигнут по угледу на Теодорикову палату у Равени. Преторион (још називан и Катепанова палата, Двор и Грчка тврђава) се налазио код старе градске луке на простору данашње базилике Св. Николе, цркве Св. Григорија и Портика пелегринија и био је ограђен цитаделом (џсту) попут акропоља, а у склопу комплекса су се налазиле четири цркве: Св. Димитрија (главна црква палате), Св. Софије, Св. Јевстратија, Св. Василија и Св. Јована Богослова. Не зна се када је тачно подигнут, али је постојао већ за време катепана Василија Месардонита (1010-1016). Управо у XI веку цветала је византијска култура у Апулији, али док су се задужбине дизале по осталим деловима Царства, овде то није био случај. Једино што су цареви подигли био је можда манастир Св. Николе у Барију за време Мономаха и Константина Дуке или царски манастир Св. Петра у Таренту који је Роман III основао 1033. године. Ипак, једина потпуно сачувана византијска црква из Апулије (Св. Петар у Отранту) је из ранијег периода и има све одлике цариградског стила. Управо у свом културном зениту 1071. када је пао Бари византијски уметници су дошли у Монтекасино. После доба византократије стара уметност је остала присутна међу народом и православним клиром.¹⁶⁰

Византијска култура је најбоље посведочена у црквеној уметности¹⁶¹. У пределу Салента мајстори из Цариграда и Солуна су донели тзв. *македонски стил* израде фресака, мозаика, али и минијатура. Фреске овог типа су сачуване у Карпињану као и у

---

¹⁵⁸ О норманској култури и византијском утицају у Кнежевини Антиохији током прве две деценије њеног постојања скоро да и нема шта да се каже. Пошто се о Антиохији може говорити као о крсташкој уметности уопште што прелази оквире овога рада, битно је истаћи само неке основне одлике стила који је настао доласком Латина на Блиски исток. Једна од најстаријих крсташких грађевина подигнута на простору Киликије која је била поприште сукоба између Нормана и Византије, била је омања црква Св. Павла у Тарсу. Новонастали тзв. франачко-византијски стил је био мешавина разних елемената и није увек лако хронолошки одредити шта ком периоду припада. Оно што је сигурно је да је византијски мозаик утицао на декорисање крсташких храмова и да су локални сиријски уметници подизали грађевине по византијском моделу, али ипак на особен начин у комбинацији са детаљима из муслиманске уметности. (Boase, *Ecclesiastical Art in the Crusader States*, 74, 80, 117, 124)

¹⁵⁹ Giunta, *Bizantini e bizantinismo*, 37-38.

¹⁶⁰ Lavermicossa, *Puglia bizantina*, 13, 17-18, 21-22; 34-35, 37.

¹⁶¹ И секуларна уметност је била византијска. На пример у XI и XII веку становници апуљских градова су се облачили по византијској моди. Поред тога, занимљив је Малатерин опис Жослена од Коринта, одбеглог Норманина који је помагао Византији у одбрани Барија од Гискара. Када је гроф Рожер заробио Жослена и одвео га код свог старијег брата, заробљеник је био обучен *на величанствен грчки начин*. (Ibid, 51; *Malaterra*, 122)

поменутој цркви Св. Петра у Отранту. Ту су и предмети попут саркофага Василија Мерсиниота, иконостаса из Транија, Сипонта, Монте Сант'Анђела, рељеф на огради олтара цркве Св. Јована Златоустог итд. Ипак, најупечатљивија одлика Апулије су биле крипте или цркве у стени/зиду. Овакав тип храмова попут оних у Цариграду, Анадолији, Јерменији, Солуну, Грчкој и Балкану је постојао у Монополију, Карпињану и Сан Виту деј Нормани. Имали су форму уписаног крста у квадрат са централном куполом и једним, два или три брода. Оно што је карактеристично за апуљске крипте је да су у њима служили и латински и грчки свештеници поготову ако је крипта имала два брода као у наведеним градовима, где су у исто време могле да се одржавају две службе на два језика. Ови блиски контакти између две цркве су утицали на то да је латинским свештеницима који су живели уз грчке било тешко наметнути обавезу поштовања целибата. Питање целибата је уз символ вере и *ἄζυμος* била једна од круцијалних разлика између две цркве, те се папа Стефан IX позабавио тим питањем на Латеранском концилу 1057. године.¹⁶²

Црквена и верска средишта, поготову монашке заједнице, су били носиоци хеленства и монашке традиције која вуче своје корене из Палестине. Златно доба византијског монаштва (које је било прилично развијено у северној Калабрији) је било током X и XI века што сведочи о пирпадности локалног живља целокупној византијској цивилизацији. Грчки монаси у Италији и Сицилији су живели по правилима Василија Богослова и Теодора Студита, па су се исто тако у грчким светињама налазиле представе карактеристичне за православно хришћанство. Најтипичније представе су биле Христа Пантократора, апостола, анђела, црквених отаца и Богоридице Одигитрије. Последња је посебно занимљива јер су такозване „црне богородице“ по угледу на Одигитрију Св. Луке биле чест мотив у апуљским црквама и криптама. Ипак, можда најважнији светачки култ у време доласка Нормана у Италију је био онај Св. Николе, чије су мошти донете у Бари 1087. на три трговачка брода из Мира Ликијске. Св. Никола је поштован у Барију и Саленту још пре преноса моштију, али је после тога постао најпоштованији источни светац на западу, а све до данас Бари је остао место ходочашћа за бројне верника, што католичких што православних. Култ Св. Николе је био толико поштован да је потиснуо ранијег заштитника града Савина Каношког. Поред овог примера, било је још источних култова светаца који су стизали из Византије преко Балкана попут Св. Трифуна, Св. Власија или Св. Теодора Тирона.¹⁶³

На Сицилији је ствар била другачија него на италијанском копну јер острво већ око два века није било у склопу Византијског царства и стара култура се задржала на исти начин као и у Италији после доласка Нормана, код грчког живља и клира. Норманска култура на Сицилији је била синтеза византијских, али и муслиманских елемената, са одликама хришћанске уметности северне Европе и Рима. Сицилијански Грци су још пре доласка Нормана током арабљанске владавине у Вал Демонеу интегрисали исламске и хришћанске мотиве у изградњи својих православних храмова. Ту је формиран тип засведене базилике / једнобродне грађевине са куполом, који је био типичан за градитељство јужне Италије јер су га Нормани одатле потом пренели у Калабрију и Апулију. Крајем XI и почетком XII века подигнуто је више таквих грађевина на простору Сицилије и Калабрије: Санта Марија у Мили, Свети Петар и Павле у Итали,

¹⁶² Herde, *The Papacy and the Greek Church*, 237; Lavermicocca, *Puglia bizantina*, 38-41.

¹⁶³ Lavermicocca, *Puglia bizantina*, 9, 14, 35, 46, 54-57, 61; Luzzati Laganà, *La Calabria*, 35-36.

Сант'Алфио у Сан Фрателу, Сан Ђовани Векјо у Бивонги, Санта Марија де Тридети у Стаити, Св. Фломен у Санта Северини и Санта Марија ди Терети код Ређа. Ктитори ових манастира су били гроф Рожер I, Аделазија и њихов син Рожер II. Поред тога, Рожер I је подигао и више од десетак грчких манастира у Вал Демонеу. Аделазија је нарочито била под утицајем византијске културе и њен близак саветник је био игуман Св. Филипа у Фрагали Григорије, чији је манастир грофица даривала. Грци који су служили на сицилијанском двору су такође подизали задужбине, као што су Св. Марија у Гали, Св. Михаило у Тројни коморника Јевгенија или Патрион у Росану игумана Вартоломеја Симеријског. Рожерова ктиторска делатност је имала кључни утицај на визуелни идентитет Сицилије у њеном културном зениту за време краља Рожера II средином XII века. Поред тога, норманске повеље на Сицилији су рађене по угледу на византијску канцеларију¹⁶⁴, а у периоду о којем је реч у овом раду чак су и барони поред владара издавали повеље скоро искључиво на грчком. Већ на почетку самосталне владавине Рожера II грофовија је по много чему личила на византијски модел јер је његов главни човек у администрацији, био помињани адмирал Георгије Антиохијски, а осим тога сицилијанска флота је направљена по узору на византијску.¹⁶⁵

Рожер I је сахрањен у својој задужбини, опатији у Милету. Његов саркофаг је био од мермера са пурпурним балдахиним, што јасно указује да се угледао на византијске царе користећи царски прерогатив у виду пурпурне боје.¹⁶⁶ Рожер није сахрањен попут своје браће у породичном маузолеју манастира Св. Тројице у Венози код Мелфија¹⁶⁷, што је вероватно и на културном плану представљало одвајање сицилијанске од апуљске гране породице Отвил, иако ни Гискарови наследници Рожер Борса и Гијом II нису сахрањени у Венози већ у Салернитанској катедрали, што потврђује промену тежишта из Апулије на простор бивше кнежевине Салерно.¹⁶⁸

---

¹⁶⁴ Византијска канцеларија је утицала и на норманске владаре у Италији који су наследили државну праксу у неким сегментима од лангобардских кнежевина, што је заправо посредни византијски утицај. Нормани су своју владарску идеологију истицали у аренгама по угледу на лангобардске кнежеве, који су формулу аренге преузели од Ромеја. Директни утицај византијске канцеларије на норманске повеље би било коришћење металних печата. (Enzensberger, *Chanceries, Charters and Administration*, 141, 147)

¹⁶⁵ Erdeljan, *Mediteran i drugi svetovi*, 56, 60, 71-72; Falkenhausen, *The Greek Presence in Norman Sicily*, 263, 270; Giunta, *Bizantini e bizantinismo*, 42, 57; Houben, *Roger II*, 26.

¹⁶⁶ Houben, *Roger II*, 25.

¹⁶⁷ *Alexiad*, 74; *Malaterra*, 171.

¹⁶⁸ Loud, *Norman Sicily*, 444.

8. Закључак

На основу свега наведеног да се закључити да су Нормани битно утицали на историју Византије у овом периоду, али и обратно. Све норманске државе на Медитерану су настале на простору који је у неком тренутку припадао Византијском царству, највише у Италији, док је на Сицилији византијска власт нестала још у X веку грчко становништво и њена црква ипак оставили тако дубок траг да су утицали на карактер новоосноване норманске грофовије. И на Сицилији и у Антиохији византијску је заменила прво муслиманска власт (Арабљана и Селџука), али су се Нормани као хришћански владари враћали византијском узору, те су у Сирији хтели да оснују државу која је наликовала Антиохијском дукату, али са латинским патријархом, а у Палерму су директно сменили грчког архиепископа својим и користили Грке у својој администрацији.

Сукоб између Нормана и Ромеја није имао само локални карактер. С обзиром да су Нормани узели учешћа у крсташком рату ова нетрпељивост између две стране се пренела на читаву Европу, што је кулминирало у Буемоновом крсташком походу и његовом ширењу антивизантијске пропаганде. Осим тога, Нормани су покренули коначни сукоб између римске и цариградске цркве чиме су лоши односи не само погоршани, већ је настала шизма која је превазилазила све дотадашње и остала упамћена као велики раскол из 1054. када су се одвојиле католичка и православна црква, иако у датом тренутку савременици тога нису били свесни. Нетрпељивост између, не само Нормана, већ генерално Латина и Грка која је почела у назнакама већ за време Карла Великог или Лиутпранда Кремонског свој највећи замах добија управо у овом периоду. Норманска политика према Византији је директно утицала да се Царство разиђе са папстом али и да се генерални анимозитет још више повећа код свих страна, како Латина тако и Ромеја.

Парадоксално, колико год да су Нормани наизглед посветили сву своју политичку моћ уништавању Византијској царства, они су на исти начин били и надахнути богатом византијском културом и традицијом. Као и многи други народи и пре и после њих, Нормани су желели да оснују државу на темељима моћне Византије, па чак и да је замене. Гискар и Буемон су то покушали путем рата и освајањем византијских земаља, док су Рожер I и његови наследници покушали да оснују *мало Византијско царство* у својој земљи угледајући се на државне традиције Цариграда и Ромеја. Штавише, док су се апуљски Нормани борили око превласти у Италији, на Сицилији је грађен нови тип државе где су Грци са својом византијском културом чинили саставни део њеног идентитета.

Ни на етничком и верском нивоу грчки елемент није угушен, већ је постао једна скривена култура, повучена у руралне пределе где је још вековима опстајала. Њени трагови су на југу Италије и Сицилији остали видљиви и дан данас, не само наслеђем културних споменика и топонимима већ и језиком који скоро да је потпуно ишчезао након скоро миленијум и по традиције, задржавајући се само у неким мањим тешко приступачним насељима Калабрије и Салента.

Економски гледано Византија је изгубила много доласким Нормана, али можда оно што је битније, византијска економија се потпуно променила због политичких прилика које су уследиле међусобним сукобима. Губитак богатих провинција попут

Калабрије сигурно да је утицао на буџет Византијског царства, али много битније Нормани су подстакли Византију да сарађује са италијанским поморским републикама које су постале саставни део њене привреде. Ово је само још један од примера где су Нормани некад утицали више посредно него директно на промену пређашњег стања.

Културни утицај византијске цивилизације на освајаче из северне Европе јасно показује најпрепознатљивију норманску одлику, а то је моћ прилагођавања. Цео свој успех Нормани су дуговали својој способности да се прилагоде у датом тренутку и да искористе новонастале прилике. Управо то разликује млађег Гискаровог брата Рожера и објашњава зашто је његова државна творевина на Сицилији била на чвршћим темељима. Гискарова агресивна политика је била пролазног карактера, а једино су Буемон, а можда чак више од њега Танкред, имали успеха са својим политичким везама и дипломатијом у борби против византијског цара. Танкред се најбоље показао као неко ко је знао како да учврсти власт и искористи дате околности, али је остао већи део владавине у сенци свог ујака јер је преминуо управо на врхунцу своје државничке каријере, која додуше јесте била под великим притиском.

Остаје још да се каже да је ово био само увод у византијско-норманске односе и оно што ће уследити у XII веку. Снажни цареви комнинске епохе су успели да се носе за норманском Антиохијом, али је тада с друге стране на сцену ступила моћна Сицилија која је у много чему личила на Византију. Први човек краља Рожера II је остао Георгије Антиохијски и њихова политика ће отворити ново поглавље сукоба између Нормана и Ромеја, али и зенит норманске културе која је у свим својим сегментима била инсирисана најлепшим византијским здањима.